

Claus Rønlevs bibliotek

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Digitaliseret efter aftale med Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. PDF-filen er kun til ikke kommercielt brug.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine mange tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

Kirkehistoriske
Samlinger

1986

Kirke
historiske
samlinger
1986

Johan Philip Jeansson

som rejsepræst og prædikant

af Elith Olesen

Pastor C. F. Rønne, siden efteråret 1858 formand for den skrantende sjællandske indre missions-forening, udsendte i sommeren 1860 et nødråd til sine kolleger i Folkekirken om dog at vise interesse for missionsvirksomheden, bl.a. ved at fremkomme med konstruktive forslag til dens videreførelse.¹

Den unge Johannes Clausen, kapellan i Stenmagle-Stenlille, lod sig påvirke af denne appel, fik sagen sat på dagsordenen i det midtsjællandske præstekonvent, han var medlem af, og fremsendte i november samme år på konventets vegne til Rønne et forslag om reformer af missionsarbejdet. Bl.a. blev der peget på det ønskelige i, at foreningen fremover ikke blot blev betjent af lægfolk, men også af teologer, gerne ordinerede, dog uden ret til sakramentforvaltning. Sådanne medarbejdere kunne måske bidrage til at modvirke den ved sekterne fremkaldte uvilje i det vakte lægfolk mod præsterne.²

Omend skeptisk over for andre dele af aktstykket var Rønne tiltalt af netop dette forslag, og i det udkast til statutter for en omdannet og fornyet *kirkelig* missionsforening, han offentliggjorde i foråret 1861, nævnes udtrykkeligt, at »Mænd med den kirkelige Vielse« eller »teologiske Candidater« skulle være velkomne til »Evangelist-Embedet«; sakramentforvaltningen skulle dog fortsat være forbeholdt hyrdeembedet. Statutterne, indeholdende denne passus, blev vedtaget på missionsforeningens generalforsamling i Stenlille 13. september 1861, da foreningen rekonstrueredes, og Johs. Clausen sammen med sin ven, pastor Vilh. Beck, blev optaget i bestyrelsen.³

Forinden havde Rønne haft kontakt med »en ung troende Præst«, der havde erklæret sig rede til at virke i den indre missions tjeneste; det blev dog ikke til mere.⁴

Efter rekonstruktionen med navneforandring til *Kirkelig Forening for den indre Mission i Danmark* begyndte bestyrelsen 1862 at ansætte lægmænd som kolportører, hvorimod det trak ud med hvervningen af evangeliserende præster; i sommeren 1862 fik pastor P. C. Trandberg, der i disse år gjorde sig stærkt gældende som fritvirkende vækkelsesprædikant på Bornholm, opfordring til at blive Indre Missions rejse-

præst, men han undslog sig og oprettede året efter sin bornholmske frimenighed.⁵

Ansættelsen af en ordineret person i en sådan stilling uden fast embede ville utvivlsomt være stødt på vanskeligheder hos den stive statskirkeligheds repræsentanter. *Stige-sagen* var kun en halv snes år gammel; foråret 1851 var *Vilh. Birkedal*, præst i Ryslinge, og mag. *K. F. Viborg*, præst i Rynkeby, af en familie i Lumby sogn blevet anmodet om at komme til Stige for at modarbejde den dansk-amerikanske baptist *Fr. Rymker*, som søgte at skaffe sig indflydelse. Den stedlige sognepræst, provst *C. Hald*, frabad sig deres assistance, og da de alligevel tog til Stige, blev de indklaget til biskoppen for uberettiget indtrængen i en anden præsts embedsområde og for at have skadet den sag, de påberåbte sig at ville gavne, idet de havde pustet nyt liv i et røre, der allerede var ved at dø ud af sig selv. De to præster hævdede i udførlige defensorater at være dækket ind af Grundloven og deres embedsed og ønskede fastslået, at »den levende christelige Præst« ikke skulle være stavnsbundet til sit eget sogn, ej heller betragtes som en forbryder, om han efter indbydelse af udensogns mænd »løftede sin Røst mod Løgn og falsk Lære i en anden Præsts Sogn«. Sagen gik efter provst Halds ønske videre til kirkeministeren, der under hensyntagen til provsters og biskops stillingtagen tildelte de to indklagede præster en irettesættelse.⁶ Sagen vakte imidlertid betydelig opsigt, ikke mindst fordi præsterne trodsede påtalen; resultatet blev sognebåndsløsning ved Lov af 4. april 1855.⁷

Jens Larsen, smeden fra Kirke-Værløse, der var første missionær for den sjællandske indre missionsforening, ansøgte 1856 om at blive præsteviet, fordi både han og mange af dem, han kom i kontakt med under sine rejser, følte det som et savn, at han »vel kunde forkynde Livets Ord, men savnede Fuldmagten til at meddele Betingelserne for det aandelige Liv ved Sakramenternes Forvaltning«. *Jens Larsen* blev stærkt tilskyndet og støttet af en gruppe grundtvigske præster, der foretrak en ordineret ikke-teolog frem for en prædikende lægmand, som ikke havde sin anviste plads i det kirkelige system, men var lønnet på privat foreningsbasis. Efter biskop *H. Martensens* indstilling afslog ministeriet *Jens Larsens* ansøgning.⁸

En tilsvarende anmodning kom 1861 fra *P. C. Trandberg*, der dog var teolog og ordineret, om tilladelse til uden at være i embede at holde »gudelige forsamlinger« i de bornholmske kirker, hvor sognepræsten var indforstået. Efter at have visiteret Bornholm erklærede biskop *Martensen* en sådan ordning for uønskelig, idet præsterne magtede deres opgave på betryggende måde, mens *Trandbergs* forkyndelse og

optræden var udpræget pietistisk-metodistisk; i øvrigt noteredes det, at Trandberg ikke engang havde ansættelse i den eksisterende missionsforening. Ministeriet fulgte atter biskoppen, – og resultatet blev den bornholmske frimenighedsdannelse 1863 med alle dertil knyttede forvikelnde følger. ⁹

Det følgende år rantes C. F. Rønne, Høve, Indre Missions formand, af den statskirkelige rigorisme. Det var således en skinmanøvre, når afslaget til Trandberg bl.a. blev begrundet med hans manglende tilknytning til Indre Mission. Rønne indbød til foreningens sommermøde med gudstjeneste i Boeslunde kirke, ganske som det siden 1858 var sket adskillige steder med den lokale præsts billigelse og medvirken. Nu henledte imidlertid provst *J. A. Brasen* Rønnes opmærksomhed på, at biskop Martensen havde fortolket et ministerielt cirkulære af 28.01.1859 derhen, at enhver ekstraordinær gudstjeneste på forhånd skulle have biskoppens godkendelse. Ud fra den – tidligere offentligt tilkendegivne – opfattelse, at præsten måtte have rådighed over sin egen kirke, flyttede Rønne så stævnet og gudstjenesten hjem til Høve, men modtog ikke desto mindre en særdeles kraftig irettesættelse fra biskoppen med advarsel mod gentagelse. ¹⁰

Provst Brasen havde – udiplomatisk – på forhånd røbet, at det var uvilje mod Indre Mission og dens kolportører, der fik ham til at håndhæve de biskoppelige regler så usmidigt, og sagen havde derfor principiel karakter og kunne få uoverskuelige praktiske konsekvenser. ¹¹ I en tid med et forsvindende antal egnede mødelokaler var det af vital betydning for en bevægelse som Indre Mission at have kirkerne til rådighed, og de grundtvigske præster tog anledning til at forny kravet om præstefrihed. Også præster uden for de to kirkeligt tilknyttede bevægelser tilsluttede sig protestholdningen; bl.a. advarede dr. *Christian Kalkar* om, at antallet af særlige gudstjenester med den igangværende udvikling inden længe kunne blive så stort, at det ville blive helt uoverkommeligt for biskopperne at ekspedere ansøgningerne inden for de nødvendige tidsrammer. På det sjællandske landemøde 1864 vedtoges i forbløffende enighed en formulering, der klart gik biskop Martensen og provst Brasen imod, og sagen endte således omsider med et nederlag for biskoppen og statskirkeligheden. ¹² Der var fra nu af ingen hindringer fra overordnet myndighed for, at kirkerne kunne benyttes til sammenkomster for f.eks. Indre Mission. Vejen var banet for ansættelse af også rejsepræster.

Føleligt var savnet af en rejsepræst næppe, så længe man ikke havde prøvet at have én; og så længe foreningen var af overkommeligt omfang, udfyldte de unge energiske bestyrelsesmedlemmer Vilh. Beck og

Johs. Clausen utvivlsomt ethvert sådant behov gennem en imponerende møde- og rejsevirkosomhed. Guds frie natur led ikke af pladsmangel, som klasseværelser og dagligstuer let kunne komme til at gøre det; Vilh. Beck optog en tradition fra de gudelige forsamlings tid ved at arrangere friluftsmøder. Det første »skovmøde« foregik i Snevris skov, Vørslev sogn ved Kalundborg, i sommeren 1863, og initiativet slog an, ligesom det var sket med grundtvigianernes folkelige friluftsmøder.¹³ Om ikke før blev det under Vilh. Becks og Johs. Clausens månedlange møderejse i efteråret 1865 – begyndende på Fyn, men med tyngdepunkt i Øst- og Midtjylland – slået fast, at åbne kirker og velvilligt indstillede præster var uvurderlige forbundsfæller. Vilh. Beck fik endog adgang til to gange at prædike i Århus Domkirke, omend ikke uden stort besvær; det var jo »extravagant Brug«.¹⁴

Ikke mindst Indre Missions indsats blandt soldaterne under krigen 1864 gjorde arbejdet og dets ledere kendt, og det første store tilløb kom i årene derefter, antagelig fortrinsvis folk fra de gudelige forsamlinger, der havde modstået grundtvigianiseringsbølgen i 1840'erne og 50'erne. Væksten aktualiserede ansættelsen af en rejsepræst, og Johs. Clausen, der havde været feltpræst under krigen, var naturligt nok på tale, men den store rejse efteråret 1865 afslørede, at hans helbred ikke var robust nok til rejselivets strabadser.¹⁵

I stedet ansattes i 1866, nok lidt hovedkulds, *Niels Andreas Buchwaldt* (1835-1917), hidtil kapellan i Dronninglund.¹⁶ Det var næppe noget lykkeligt valg. Det irriterede de sjællandske bestyrelsesmedlemmer, at Buchwaldt, der blev boende i Dronninglund, kun ville berejse de nordenfjords områder, men dette forsvarede Vilh. Beck med, at disse egne hidtil kun havde været lidt berørt af Indre Mission og i øvrigt var åndeligt mishandlet af usle præster og lumske sekterere. Buchwaldt ledsagedes ofte af skrædder *Andreas Sixtus Nielsen*, der 1867-69 havde status som kolportør, – en særordning, som en del andre kolportører så skævt til. Mest problematisk var det dog nok, at både Buchwaldt og Nielsen – uden at være ekstremt retningsprægede – havde hældning mod det grundtvigske. De mange, der i disse år landet rundt sluttede op om Indre Mission, var af grundpræg pietistisk-sindede, og afstanden mellem grundtvigianere og tilhængere af Indre Mission blev netop i disse år stadig større.¹⁷

Endnu efteråret 1867 havde Vilh. Beck mange rosende ord tilovers for Buchwaldts og Nielsens virksomhed,¹⁸ men i vinteren 1868 påtog Johs. Clausen sig at meddele Buchwaldt, at hans grundtvigske sympatier var ved at udvikle sig til en belastning for foreningen. Buchwaldt

må selv have følt det på samme måde; han frasagde sig samtidig sin stilling pr. 1. april 1868.¹⁹

Ved Buchwaldts stilfærdige afgang havde Indre Missions bestyrelse haft næsten årgammel kontakt med den ca. 30-årige pastor Johan Philip Jeansson (1835-1878) med henblik på ansættelse som rejsepræst.²⁰ Deri er intet kryptisk eller konspiratorisk antydet; man kan have ønsket en rejsepræst mere, med den anden ende af landet som virkefelt. I Jeanssons rejseår var også pastor *A. C. L. Grove-Rasmussen* en tid, 1870-71, rejsepræst for Indre Mission efter at være afskediget af de preussiske myndigheder som præst i Gram på grund af dansk sindelag. Han var en af stifterne af nordslesvigsk Indre Mission.²¹ Og i sin beretning 1871 efterlyste Vilh. Beck indtrængende flere til jobbet: »Det har jo viist sig at være overmaade vanskeligt at finde nogen, som vil være Rejsepræst. Med Undtagelse af Pastor Buchwaldt, som jo kun vilde berejse Vensyssel, og Grove-Rasmussen, som hurtigt opgav det igjen, har ingen af de mange ledige Præster eller Kapellaner tilbudt sig«. ²²

Inden for Indre Mission er Jeanssons minde omgivet af den nimbus, der ofte samler sig om en pioner-skikkelse, i dette tilfælde forstærket af Jeanssons tidlige død som 43-årig, – han var tilmed en af de først døde i bevægelsens fortrop, hvilket yderligere har forstærkende virkning.²³ Pastor *R. W. Assens*, som blev introduceret i Græsted sogn af Jeansson 1868, skal have karakteriseret ham således: »sæt Jeansson i den ødeste Ørken, og det vil blomstre op omkring ham!«²⁴ »Den varmhjertede og aandsfyldte Pastor Jeansson« kaldes han af en senere Vendsysselpræst og IM-rejsepræst, *C. Asschenfeldt-Hansen*, der tilføjer, at »hvor han frembar Livets Ord, der vaagnede Sjæle op af Vantroens Søvn.«²⁵ Og hans efterfølgers efterfølger som sognepræst i Horne-Asdal, *A. Busch*, skriver: »Hvad Gud Herren brugte Pastor Jeansson til, det var saare stort, det spores og bærer dejlig Frugt den Dag i Dag. Faa Herrens Præster har bedre end han prædiket Korsets Evangelium (...) Faa Steder i vort Folk har Livet, vakt og plejet ved Indre Missions Virksomhed, været mere sakramentfast end netop i Vendsyssel og Hanherred«. ²⁶ Allerede i Vilh. Becks begravelsestale hed det: »Det er stort at kunne sige om et Menneske, hvad der kan siges med Sandhed om dette Menneske: mange Veje har han færdedes paa med Ordets Forkyndelse, og der er ikke mange E[n]gne i Danmark, hvor han ikke har vidnet om sin Frelser; og hvor der findes Spor efter ham, der er Sporet *Liv: nyvakt Liv, nyvakt Tro og Kjærlighed til Jesus*; Venner! naar vi se, hvormange Præster der ikke efterlader sig andet Spor end Død, maa vi saa ikke føle midt i vor Sorg: det er godt at *takke Herren* for at han har

givet os en saadan Præst, hvis Spor er Liv«. ²⁷ På en gravsten, rejst af missionsvenner 1879, fik han eftermælet: »Herrens Tjener, de Helliges Ven!« ²⁸

Efter en mand med et sådant eftermæle – erindrende træk om ham er drysset ud i adskillige værker og artikler, der fortæller lokal eller personal indre missions-historie – kunne man forvente, at der forelå en særdeles solid samling efterladenskaber. Det gør der ikke. *Dansk Biografisk Leksikon* har ladet sig lokke i en fælde, når det uændret i to udgaver meddeler, at »i Den indre Missions Tidende findes nogle prædikener og andre bidrag fra ham«. ²⁹ Der findes to posthumt offentliggjorte prædikener og et par småcitatser af breve i C. F. Rønnes meddelelser til offentligheden om hans rejsevirkosomhed! Selv har han ikke offentliggjort én linje. Den eneste, der har forsøgt sig med en biografi, pastor *Villads Christensen*, kommer da også til det resultat, at det er »forbundet med store Vanskeligheder at komme Jeansson ind paa Livet, dels paa Grund af den store Afstand i Tid, dels fordi der kun er ringe skriftlige Efterladenskaber efter ham«. ³⁰

Der synes ikke at være dukket arkivalier op i betragteligt omfang siden 1929, da Villads Christensen udgav sin beskedne Jeansson-biografi. Tværtimod har det vist sig umuligt at opdrive primære kilder, som har stået tidligere skribenter til rådighed. ³¹ Når hans liv og virke alligevel drages frem endnu engang, skyldes det fortrinsvis nogle iagttagelser på grundlag af det foreliggende materiale.

Johan Philip Jeansson siges at være af fransk afstamning, hvilket også slægtsnavnet tyder på; det udtales her i landet dog sædvanligvis ligeud *Jansen*. Han blev født 8. juli 1835 i Roskilde, hvor hans far var bagermester. ³² Han gik i Roskilde katedralskole til og med 1. afdeling af studentereksamen, men blev af ukendte grunde student fra Herlufsholm med 2. karakter 1854. ³³ Derefter var han en tid skolebestyrer i sin fødeby, studerede samtidig teologi ³⁴ og blev teologisk kandidat 1863. ³⁵

I november samme år ³⁶ kom Jeansson i huset hos sognepræst *J. A. Bache*, Græsted-Mårum i Nordsjælland, fra 1. maj 1864 som kapellan efter at være blevet ordineret af biskop Martensen den 27. april; ³⁷ for sin dimisprædiken havde han erhvervet egregie. ³⁸

Om sine personlige forudsætninger for præstegerningen skriver han i sit *vita*: »Da jeg alt længere i Forvejen gennem store Kampe var naaet til og blevet bestyrket i Troen paa Christus, stod jeg uberørt af de tvivlende Tanker, der ellers saa hyppigt og let opstaar hos den begyndende Teolog« ³⁹ – en udtryksmåde, der antyder en fremadskridende udvikling og ikke det pludselige gennembrud, som hans biograf Villads Christensen gerne vil udstyre ham med. I lighed med f.eks. Vilh. Beck,

Johs. Clausen, P. C. Trandberg og Rud. Frimodt hører han til en ny generation af unge teologer, som havde lagt al rationalisme bag sig og uden varig påvirkning af grundtvigianismen tilegnede sig en kristendomsforståelse, der var præget af såvel luthersk ortodoksi som af kirkelig pietisme, »*Neuluthertum*«, – på universitetet vejledet af Martensen (eller af hans dogmatik), ved kirkegang præget af N. G. Blædel og måske af Vilh. Birkedals ikke just udpræget grundtvigske postille »Synd og Naade« fra 1840'erne. Sin kirkelige holdning røbede Jeansson ved 1865 at være med ved stiftelsen af Københavns Indre Mission under Rud. Frimodts ledelse.⁴⁰

Sognene, som Jeansson kom til at virke i, var næppe så åndeligt »døde«, som de, der har beskæftiget sig med at skildre hans livsløb, gerne vil have os til at tro for at kunne stille den nidkære unge præsts indsats ret i relief.⁴¹ Flertallet af gejstlige forgængere har muligvis ikke hørt til standens ypperste,⁴² men den gudelige forsamlingsbevægelse synes – af alle nordsjællandske sogne – at have bidt sig bedst fast netop her gennem 1840'erne og 50'erne, igangsat, ledet og siden fulgt op af den første indre missions-forenings missionær, *Jens Larsen*, der stammede fra egnen, støttet af en veltalende lægmand i sognet og i alt fald ikke modarbejdet af den herrnhutisk opdragede sognepræst, *Svend Vilhelm Saxtorp* (i Græsted 1849-57). Fra ham har vi en skildring af de vakte før Jeanssons tid (1854): »De Opvakte kalde sig selv de Troende; at søge deres Forsamlinger er i deres Sprog omtrent eensbetydende med at troe, og ikke at søge dem, om jeg ikke meget feiler, i deres Øine et Mærke paa Mangel paa Alvor i sin Christendom, ja næsten, saa synes det, et Mærke paa et Verdens Barn. 2 til 3 af de Opvakte i mit Pastorat vise sig som dets christeligste, sædeligste Menigheds Medlemmer, de øvrige Opvakte derimod synes mig i deres Vandel kun ved Afholdelse fra Banden og Sværgeren og vild verdslig Lystighed at hæve sig over den store Hob (...) Iblandt de Opvakte spores dog Liv (...). I øvrigt holde de Opvakte, hvad Troeslærdommen angaaer, sig strengt til det Lutherske Lærebegreb, besøge stadigt Kirkerne og staae i venligt Forhold til mig«.⁴³

Disse vakte må Jeansson have sluttet sig til og måske i nogen grad have ladet sig påvirke og vejlede af dem. Vilh. Beck siger om ham, at »Herren gav ham Naade til at vække meget Liv«,⁴⁴ men ellers har den af ham rejste bevægelse fået et eftermæle præget af megen reservation: Pastor R. W. Assens, sognepræst i Græsted fra 1868, taler i en i øvrigt venligsindet karakteristik om »alt for stærke og ubesindige Ord« i hans prædikener.⁴⁵ Grundtvigianeren C. Hostrup nævner hans »Dommedagsprædikener«,⁴⁶ og professor *Peder Madsen* påpeger – med let tydet

adresse til bl.a. Jeansson – at faren for nyevangelisk infiltration er størst, hvor folk har »ligget under for Lovens Tryk«, for »netop hvor Bodsprædikenen har været spændt op til en usund Højde, har dette Parti sit frodigste Opland«. ⁴⁷ Missionsmanden *Fr. Zeuthen* undskyldte Jeansson med, at han i Græsted »endnu var i sin første ungdommelige Opbrusen«, ⁴⁸ og Villads Christensen indrømmer, at han var »noget af en Lovprædikant«. ⁴⁹ Hvor berettiget denne vurdering er, vil det på foreliggende grundlag være vanskeligt at gøre op, – den kan skyldes afsmitning fra netop nyevangelisk agitation, der erklærede al anden forkyndelse end sin egen for lovprædiken.

Var de første år opmuntrende – en ung præst, der snart var midtpunkt i en religiøs vækkelse, – blev til gengæld den sidste Tid i Græsted deprimerende. ⁵⁰ Bortset fra Helsingør og Amager blev Græsted-Mårum og Søborg-Gilleleje pastorater de første steder i landet, hvor den fra Sverige indtrængende nyevangelisme vandt fodfæste. Dens repræsentanter brugte meget målbevidst den taktik at søge til steder, hvor der var nylig rejst vækkelse, for dér at bore sig ind i de vakes kredse. Pionererne her i landet var den svenske sanger-evangelist *Oscar Ahnfeldt* og den norske missionær (emissær) *Jakob Traasdahl*. Løsenet var: »Kom, som du er!« (ingen bodskamp) og: »Alt er rede!« (den frie nåde, klinisk rensed for islæt af lovvæsen).

1866 kom bornholmeren *Chr. Møller* (på vej ud af Trandbergs frime-nighed) til Græsted og Søborg, fulgt af nordmanden *Hans Andersen*, København (medlem af N. P. Grunnets frimenighed). De unge kapellaner Chr. L. Nielsen, Søborg, og Jeansson anså dem til en begyndelse for kærkomne læge forbundsfæller, men blev snart anderledes belært. Jeansson skriver 1868 om Chr. Møller: »Hans Domme er korte, men strenge: »Der er ikke én dansk Præst, der er værd at høre; der er ikke én Præst i Danmark, som ved, hvad Kristendom er; Indre Missionsblad kender ikke Ordet Retfærdiggørelse; der er saa og saa mange Kristne i Græsted« o. s. v.«. ⁵¹ Udtalelsen er næppe meget overdrevet; så sent som i Luthersk Missionsforenings jubilæumsskrift 1918 omtales de to præster ved hjælp af indhøstet anekdotisk stof på en sådan måde, at læseren må få indtryk af, at de var imbecile. ⁵²

Præsterne tog kampen op på forskellig måde. Chr. L. Nielsen samlede sin menighed til oplysende og vejledende foredrag om nyevangelismens karakter og dens prædikanters virkemåde og vakte landsomfattende positiv opmærksomhed ved at publicere sine erfaringer, – faktisk den første udenforstående herhjemme, der søgte at tegne et omrids af nyevangelismens væsen. ⁵³ Jeansson menes at have indladt sig i ufrugtbare skænderier med modstanderne og at have stødt mange tidligere

venner i sognene fra sig ved ubesindig optræden.⁵⁴ Under alle omstændigheder forlod han Græsted som en skuffet mand. Den nye sognepræst, R. W. Assens, fortæller, at han havde haft svært ved den sidste tid at holde Jeanssons mod oppe; han skal have været så fortvivlet, at hans kone undertiden var bange for hans forstand.⁵⁵

Pastor Assens, en moden mand og erfaren præst af nyluthersk observans, fandt Jeanssons hidtidige forkyndelse, næsten udelukkende vækelsespræget, egnet til at danne grobund for sekteriske bevægelser af nyevangelisk præg, men han mente dog at have vundet Jeanssons hengivenhed og at have haft indflydelse på ham. Det siges ikke direkte, på hvilken måde det skulle være sket, men det skinner dog igennem, at det dels var brugen af »Jesu Kærligheds Hammer« i stedet for »Lovens Hammer«, dels en markant henvisning til »Jesu Kristi Gerning med os i Daaben og Nadveren«, det drejede sig om.⁵⁶ Og dette er just, hvad man senere har hævdet, at Jeansson fik som positivt udbytte af sit nederlag til nyevangelisterne.⁵⁷

Grunden til, at han 1868 forlod Græsted, var imidlertid den, at hans sognepræst havde taget sin afsked pr. 1. juli 1867.⁵⁸ Han passede embedet, indtil efterfølgeren, R. W. Assens, havde holdt tiltrædelsesgudstjeneste 2. februar 1868 og virkede derefter en kort tid som kapellan i Søborg efter Chr. L. Niensens forflyttelse til Tikøb.⁵⁹

Efter forudgående kontakter parterne imellem meddelte Indre Missions bestyrelse 11. oktober 1867 offentligheden, at man havde inddraget pastor *Jens Krog*, hjælpepræst hos Rud. Frimodt, København, og Johan Philip Jeansson »under Omraadet af den »indre Mission«, hvilken de alt i længere Tid have helliget deres Kræfter«. ⁶⁰ Jens Krog fik dog snart sognepræsteembedet i Kerteminde (og gav anledning til oprettelse af den første grundtvigske valgmenighed), og officielt tiltrådte Jeansson først rejsepræststillingen efter bestyrelsesmøde 15. juli 1868, hvorfra det oplyses, at han »efterat have valgt en dertil passende Bopæl, skulde dele sin Virken, saa vidt muligt, imellem Sjælland, Fyn og Jylland«. ⁶¹

Han havde dog forinden været på færde, måske på en slags »prøve-rejse«, for da *Fyns nordlige Konvent* samledes 17. juni 1868 i Agernæs præstegård, havde man på dagsordenen, »hvorledes man burde stille sig til de af den indre Missionsforenings Bestyrelse udsendte Prædikanter«, vel at mærke ikke lægprædikanterne, men »Pastor Jeansson, som i den seneste Tid paa den indre Missions Vegne har begyndt at bereise Provstiet. Vel havde denne Mand endnu kun været i nogle faa af Provstiets Kirker, men det lod til, at han som Biskoppen vilde foretage en Rundreise over hele Stiftet«. Spørgsmålet har vel været af noget penibel

karakter, fordi konventsformanden var provst *C. Hald*, Lumby, i sin tid en af hovedpersonerne i Stige-sagen. Formodentlig belært af erfaringerne fra dengang tilrådede han kollegerne ikke at indtage en oppositionel holdning; man burde altså give tilladelse til benyttelse af kirken og i øvrigt holde en intimationstale. At forbyde ringning med kirkeklokken, som det var sket et sted, tjente intet formål, og afviste man at intimere, risikerede man blot, at en nabopræst trådte i stedet, – og det burde man undgå.

Skønt en enkelt debatdeltager ikke kunne fatte, hvad intimationstalen skulle gå ud på, når man ikke kunne anbefale prædikanten, var stemningen på konventet i det store hele fredelig, og der opnåedes enighed om at stille sig så velvilligt som muligt.⁶² Ellers gik for Jeansson sommeren med rejser i det nordlige Sjælland og Østjylland, og pr. 1. oktober flyttede han til Odense, muligvis efter pres fra Johs. Clausen, der i egenskab af sognepræst i Ryslinge efter Vilh. Birkedal ønskede Indre Missions virksomhed markeret stærkere på Fyn i forhold til de grundtvigske.⁶³ Medvirkende kan det også have været, at baptister (Fr. Rymker) og metodister førte sig frem i byen⁶⁴ – for ikke at tale om byens centrale beliggenhed.

Den første vinter holdt Jeansson sig åbenbart mest til Fyn og benyttede primært kirkerne, hvor de var tilgængelige,⁶⁵ men holdt også forsamling i hjemmene, når han fandt samarbejdsvillige familier.⁶⁶ Allerede nu viste det sig, at han næppe havde helbred til at modstå rejselivets udfordringer. Gerningen havde inden julen 1868 lagt i den grad beslag på både hans legemlige og åndelige kræfter, »at den synes i Længden at være uudholdelig[t]«,⁶⁷ og hen på vinteren var han så tappet for kræfter, at han måtte holde sig hjemme i nogen tid.⁶⁸

Den væsentligste indsats i denne vinter – og antagelig i hele Jeanssons rejsepræstetid – var efter alt at dømme den virksomhed, han havde held til at opbygge i Odense. Ikke blot prøvede han på at »samle de Troende i mindre Kredse«, men han holdt desuden forsamling hver fredag for arbejderne på en odenseansk fabrik og lejlighedsvis stormøder i Frue kirke og rådhus-salen; »begge steder fandtes Rummet utilstrækkeligt for det talrige mødende Folk«. ⁶⁹ Varigst betydning fik givetvis hans faste tilknytning til Sct. Hans kirke, hvor han med sognepræsten, den ireniske *Theodor Steenbuchs* velsignelse holdt gudstjeneste hver søndag eftermiddag med stor og stærkt stigende tilslutning, efter samtidige udsagn yderligere med tilladelse til at foretage kirkelige handlinger.⁷⁰ Her blev utvivlsomt grunden lagt til Indre Missions fodfæste på det ellers næsten grundtvigianiserede Fyn. En anonym iagttagelse beretter fra Odense 1870, at »en god Modvægt mod de

usunde Retninger [metodister, baptister] har Byen faaet i den indre Missions Reisepræst Pastor Jeans[s]on«, og Vilh. Beck hævder generelt, at med Jeanssons virke begyndte Indre Mission omsider at vinde indpas i købstæderne.⁷¹ Ordningen ved Sct. Hans kirke er formentlig noget af det nærmeste, Indre Mission har været på en valgmenighedsdannelse.

Et langt »hyrdebrev« til den odenseanske menighed, skrevet nogle måneder efter afrejsen fra byen, antagelig foråret 1872, bevidner dels hans hengivenhed for disse mennesker, der selv havde valgt at lade ham betjene dem som præst, dels hans dybe ængstelse for, at venneklokken skulle blive splittet af kævl og strid; derfor formaner han dem til at fastholde den sunde lære og afvise alle nymodens meninger og åbenbarelses. Jeansson minder dem om, at man kan nå til at skelne mellem sand og falsk lære ved at betænke, hvor man blev hellig, nemlig i dåben og på det vilkår, der er udtrykt i forsagelsen af Djævelen og troen på den treenige Gud, som den apostolske bekendelse lyder. Ved at holde sig tæt til denne pagt og daglig forny den har man den vægtskål, hvorpå man vejer enhver lærdom, der giver sig ud for at høre til gudfrygtighed, »og hvo som modsiger denne Pagt, var den en[d] det livsaligste Engleord, det er dog vist og sikkert et Helvedes Barn«. Endvidere henvises til nadverbordet, hvor der skænkes trosvished, og til Bibelen som Guds eget klare ord til os, og det fremhæves, at den, der modsiger forsoningens dyrebare ord, ikke er ovenfra, men nedenfra.

Det er let kendeligt, at Jeansson med denne formaningsrække har sine gamle nyevangeliske modstandere og det sviende nederlag i Græsted i tanke, og den lange belærende passus følger da også lige efter en advarsel mod Hans Andersen, som kaldes Chr. Møllers »Ven og Lærremester«, og som til hans bekymring ifølge avisen vil holde møder i Odense.⁷²

Om karakteren og resultaterne af Jeanssons rejsevirksomhed iøvrigt er vor viden begrænset; han er ikke selv synderligt meddelsom. Rønne aftvang ham inden for det første halve år to indberetninger og opfordrede ham offentligt til at fremsende regelmæssige rapporter af hensyn til de missionsvenner, der fulgte arbejdet med vågen interesse. Det ser ikke ud til, at Jeansson har fulgt denne henstilling.

Den grundtvigste redaktør af *Dansk Kirketidende*, Niels Lindberg, ankede i sit blad over rejseomtalen mangler på konkret indhold og over de højtravende tirader om forbønnens magt og nødvendighed, der med deres inspiration fra den store hedningeapostel virkede som en parodi. Lindberg havde tilmed ladet sig fortælle, at rejsepræsten var identisk med den uheldige Græsted-kapellan, der havde måttet afgive dem, han

havde vakt, til Chr. Møller, »en Grunnetsk Fripræst fra Bornholm«; dette tydede ikke på noget overordentligt apostelkald, og det ville være bedst, om *Den indre Missions Tidende* fandt en anden litterær form for sine beretninger om medarbejdernes virke.⁷³ Den fødte polemiker Niels Lindberg omtalte sædvanligvis kun Indre Mission, når han kunne finde noget at kritisere, og Rønne har formentlig været i vanskeligheder og har måttet vride Jeanssons sparsomme oplysninger til sidste dråbe; vel for at camouflere manglen på konkret viden om rejsevirk-somheden har han så tyet til opbyggelige talemåder.

I resten af Jeanssons periode som rejsepræst hører vi kun om hans besøgssteder gennem Vilh. Becks beretninger, og man får det indtryk, at den energiske Vilh. Beck, der som hovederhverv havde et præsteembede og dertil var redaktør af ugebladet *Den indre Missions Tidende* samt sekretær for, i praksis leder af Indre Mission, overkom og udrettede adskilligt mere rejseri i missionens tjeneste end Jeansson, om hvem det bestandig undskyldende meddeles, at han har måttet holde pause nogle måneder, at han måtte rekreere sig ved en udenlandsrejse, at han udmattedes åndeligt af den megen sjælesorg, og at han under rejselivet savnede sit hjem så meget, at han efter knapt tre år i tjenesten så sig nødsaget til at opgive »det omflakkende og urolige Rejseliv for en hjemlig Virksomhed i et fast Embede«. Det må derfor betragtes som venneord i en afskedshilsen og en sandhed med modifikation, når Beck erklærer ham »som skabt for denne Virksomhed; han kunde holde ud baade aandeligt og legemligt overfor de mange Anstrengelser; (...) han havde Kjærlighed og Udholdenhed nok til at tale med de Mange, som paa hans Rejser vilde tale med ham, Noget, hvortil der vistnok kræves allermest Udholdenhed for ikke at blive træt«.⁷⁴

Retfærdigvis skal det dog siges, at Vilh. Beck utvivlsomt også har ret, når han i samme forbindelse siger om Jeansson, at »hans Ord havde en god Klang i den Del af Menigheden, som understøttede Missionen; han havde hurtigt vundet Vennernes Tillid«. Det fremgår i alt fald af nogle af Jeanssons senere embedsansøgninger, at hans kandidatur støttedes af lokale adresser med endog påfaldende mange underskrifter.⁷⁵ Og iøvrigt hører det med i billedet af rejsepræsten Jeansson, at han som sognepræst gennem resten af sin levetid ofte fulgte Vilh. Beck på møderejser rundt i landet, sædvanligvis i dagene efter Indre Missions sommer- og efterårsmøder; Beck nød at have én med, der egnede sig til at »spille anden violin«, og det var utvivlsomt netop en rolle, der passede for Jeansson.⁷⁶ I betragtning af hans stadig ringere helbredstilstand virker denne foretagsomhed anderledes imponerende end hans indsats i de egentlige rejsepræsteår.

Den 23. oktober 1871 blev Jeansson udnævnt til sognepræst i Horne-Asdal pastorat i det nordvestligste Vendsyssel og fik sit livs hovedvirke på dette klimamæssigt barske sted 1871-1878, – fra 1872 tillige medlem af Indre Missions bestyrelse, hvor han afløste Johannes Clausen og efterfulgtes af Fr. Zeuthen, den senere formand. Jeansson døde den 13. november 1878, kun 43 år gammel, syg og udslidt, kun få måneder efter sin forflyttelse til det mildere klima i Øde Førslev-Sneslev pastorat på Sjælland. Om tiden i Horne er der skrevet adskilligt, som med det foreliggende kildemateriale er vanskeligt at kontrollere, og jeg har på nuværende tidspunkt kun lidt nyt at tilføje. At der ret hurtigt efter hans ankomst til Horne udbrød vækkelse, bekræftes af ham selv på troværdig måde. Det gjorde ham til en afholdt og respekteret skikkelse for det vakte lægfolk, men selv har han åbenbart ikke været begejstret for stedet, eftersom han allerede 1874 begyndte at søge derfra og jævnt fordelt over de følgende år fremsendte 28 ansøgninger om forflyttelse.⁷⁷ At Jeansson næsten enstemmigt er blevet opfattet som ophavsmand til den indre missionske vækkelse i Vendsyssel, er uomtvisteligt – en vækkelse, der hævdes solidt grundfæstet i lutherdom og kirkelig sakramentopfattelse og -praksis.⁷⁸ Jeg har ikke haft mulighed for at foretage en egentlig undersøgelse af, i hvilket omfang den åndelige jordbund før Jeansson var beredt for en vækkelse af just dette særpræg.

Med Jeanssons tiltrædelsesprædiken i Horne og Asdal kirker 3. søndag i advent 1871 er vi omsider i besiddelse af et for offentligheden beregnet aktstykke fra hans hånd; prædikenen er ganske vist først trykt mere end fem år efter hans død, men er ifølge en efterskrift af Vilh. Beck af Jeanssons enke udleveret til pastor A. Busch, Horne, sammen med nogle andre prædikenmanuskripter.⁷⁹ Prædikenen, hvis titel er: *Salig er den, som ikke forarges paa Kristus*«, og som fylder 10-11 sider i *Den indre Missions Tidendes* lille oktavformat, har som tekst Matt. 11,2-10 og er af dem, der hørte den, blevet fremhævet særlig på grund af anslaget fra Johs. Åbenbaring 2,7. En tilhører har berettet, »hvor sælsomt det havde grebet ham, da Pastor Jeansson begyndte sin Tiltrædelsesprædiken med de Ord: »hvo som har Øren, høre, hvad Aanden siger til Menigheden«. »Aanden«, tænkte den gamle, »hvad Aanden siger!« Det var ham helt besynderligt. Han havde altid før kun hørt, hvad en Præst sagde. Og det havde visselig ikke altid haft Klang fra Guds Aand (...) Her var noget nyt, noget vidunderligt, noget, der vilde føre nye Tider med sig. Med dette Indtryk gik Folk fra Kirke hin første Søndag«. – »Hvad Indtryk denne Prædiken gjorde, ved man kun lidt om, men Indtryk gjorde den, thi paa Vejen fra Kirken var der en Mand, som sagde: Saadan en Prædiken har jeg aldrig hørt før«. Den var

det almindelige samtaleemne på vejen hjem fra kirke og mange dage derefter, ja, en mand skal have udbrudt lige uden for kirkedøren: »Si, no haar a h t en Præst!« hvorpå han gik hjem og gav sig til at l se i Bibelen under bøn om Helligåndens vejledning.⁸⁰

Ejendommeligt nok ses denne epokeskabende prædiken ikke at være genoptrykt siden. Skyldes det mon, at man ret tidligt opdagede ikke blot dens indholdsmæssige mangel på originalitet, men dens regulære karakter af plagiat? Har Vilh. Beck, da han så prædikenen på tryk i sit blad, genkendt ikke blot sine egne tanker, men også sine egne ord, sætninger og tekstafsnit? Den, der først har gjort opmærksom på plagiat i prædikenen, er Villads Christensen, som til egen undren havde gjort den iagttagelse, at et stort stykke, ca. 3½ side, af Jeanssons prædiken er ordret overtaget fra en prædiken af Vilh. Beck, offentliggjort i *Den indre Missions Tidende* 1869, med 1. kor. 1,23-24 som tekstgrundlag.⁸¹

Villads Christensen har imidlertid kun observeret en brøkdel af kildestoffet til denne Jeansson-prædiken. Indledningsafsnittet er fra Vilh. Becks tiltrædelsesprædiken 1866 i Ørum og Ginnerup kirker,⁸² bortset fra selve startordene. Vilh. Becks begyndelse: »Guds Fred! – Guds Fred i vor Herres Jesu Kristi Navn!« er – vel for at sløre det dristige l n – erstattet med det så berømmede: »Hvo, som har Øren, høre, hvad Aanden siger til Menighederne«. Lidt senere indføjes nogle sm bem rkninger, som Beck heller ikke er ophavsmand til. Ellers udgør l net fra denne Beck-prædiken godt en side i Jeanssons trykte prædiken.

Hovedkilden, grundstammen er – fra postillen *Nyt og Gammelt* (1869) – Vilh. Becks prædiken til 3. søndag i advent over samme tekst, hvorfra 4 indkilede afsnit er hentet,⁸³ – tilsammen næsten 2½ sider. Pr dikenens slutning, 1 side, er slutningen på en 2. pinsedagspr diken over Ap. Gern. 10,42-48 i Beck-postillen *Nyt og Gammelt*.⁸⁴ Godt 7 udaf knapt 10 sider pr dikentekst er således dokumenterbart ordret afskrift efter trykte Vilh. Beck-prædikener; ud over en grundstammepr diken over samme tekst har Jeansson sporet tre prædikener, der alle kunne bruges til at belyse temaet: »Hvad jeg vil prædike« (og dermed: »hvad  nden siger til menigheden«); det gælder Becks tiltrædelsesprædiken i Ørum-Ginnerup, hans prædiken 1869 over 1. kor. 1,23-24 og 2. pinsedagspr dikenen.

Tilbage er, fordelt på tre lakuner spredt i den øvrige tekst, ialt ca. 2½ sider, hvortil der ikke er fundet noget forlæg. Det første stykke drejer sig i prædikenens begyndelse om 12 linjer, der minder meget om Becks udtryksmåde, – efter prædikenens midte et stykke, der handler

om de tragedier, som undertiden udspiller sig på missionsmarken, og som kan få troende mennesker til at spørge, hvorfor Gud dog ikke greb bevarende ind; stykket har kun ringe lighed med Becks prædikestil og kan, hvis det ikke er et parafraseret lån fra en missionsblad-artikel, være Jeanssons eget bidrag sammen med en lille side mod slutningen, der i jeg-form beskriver den nyligt vaktet trosglæde og den modnere kristnes anfægtelser og trængsler. Er det selvoplevet, virker skildringen af det nyvakte menneskes tilstand noget eksalteret sammenlignet med de afdæmpede vendinger i Jeanssons vita.⁸⁵

Det er let at se, at benyttelsen af flere forskellige forlæg har til formål at sløre prædikenens tilblivelsesmåde; havde Jeansson kun brugt f.eks. Vilh. Becks postilleprædiken til 3. søndag i advent tilsat nogle aktuelle bemærkninger om tiltrædelsessituationen, kunne han risikere, at den blev genkendt som lån; jo mere mixning, desto bedre sløring! Der er med låntagningen ikke sket nogen tankemæssig klaring af foredraget; prædikenen er uden indre sammenhæng trods temaet: Jeg vil prædike Kristus korsfæstet, trods forargelse, til hjælp for anfægtede. Sammenføjningerne er foretaget uden afpudsning, og i helt dominerende grad er der tale om ørdret gengivelse af lange passager i forlæggene. Det, der har taget tid ved forberedelsen, må have været at lede de anvendte prædikener op, og man kan kun undre sig over, at det har kunnet betragtes som en lønsom tidsanvendelse.

Godt et årstid senere aftryktes endnu en Jeansson-prædiken, til 12. søndag efter trinitatis (Mark 7,31-37), under overskriften: *Har Du ladet Dig op for din Frelser?*⁸⁶ Den er siden optrykt flere gange som repræsentativt eksempel på den ældre prædikemåde inden for Indre Mission,⁸⁷ og efter at have undret sig over, at Jeansson i sin tiltrædelsesprædiken i Horne har lånt en bid hos Vilh. Beck, mener Villads Christensen at turde regne med, at denne »helt igennem« skulle være »en original Jeanssons Prædiken«, der »viser os Jeanssons Prædikantgaver i kraftig Ejendommelighed, og det er en Prædiken, som fortjener at kendes paa Grund af dens overordentlige Grundighed og Saglighed.«⁸⁸

Dette er, som vi skal se, langt fra at være nogen lykkelig karakteristik. Med den 1885 offentliggjorte prædiken står det, hvad angår originalitet, om muligt endnu mere katastrofalt til end med den første, og kildeforhold og tilblivelsesproces udgør et egenartet, komplekst fænomen. Kunne man i forbindelse med den første prædiken tale om, at Jeansson med saks havde klippet store stykker ud af foreliggende Beck-prædikener, er fremgangsmåden i den anden snarere den, at han med pincet har samlet et puslespil af mindre og større brudstykker fra forskellige prædikanters trykte prædiken(er) over den nævnte tekst.

Jeanssons bidrag er stort set kun udskiftning af bindeord; ofte overtager han endog slavisk originalens tekstudhævelser.

Benyttet er i rækkefølge: I. *Vilh. Birkedal: Synd og Naade* (1848-49; jeg har konsulteret 5. opl. 1869); af Jeansson-prædikenens godt 14 sider = 550 linjer i *Den indre Missions Tidende* er 128 linjer eller knapt en fjerdedel (23 %), fordelt på 9 stykker, hentet fra denne bog. – II. *Vilh. Beck i Den indre Missions Tidende 1867*, hvis prædiken tegner sig for 212 linjer eller knapt to femtedele (38 %), fordelt på 8 stykker. – III. *Vilh. Beck: Nyt og Gammelt* (1869; for mit vedkommende 5. opl. 1913), repræsenteret med 91 linjer, der udgør ca. en sjettedel (16,5 %) og 4 stykker. – IV. *Vilh. Birkedal: Naadens Sorg og Sorgens Naade, III. bind* (1857), hvorfra der er taget 3 stykker på ialt 59 linjer, godt en tiendedel (10,7 %). – V. *N. G. Blædel: Prædikener paa Kirkeaaarets Søn- og Festdage* (1864), der med 1 eller 2 stykker tegner sig for 30

JEANSSON

[259]

Ja, der er fra Moders Liv en Hinde over dit Øje og Øre, som først maa afdrages, før Du kan skue Aandens Verden, et Baand paa din Tunge, som først maa overskjæres, før Du kan tale Aandens Sprog, og derfor opdage vi det snart, at i det, hvori Du maaske ser en Styrelse, hører et Guds Bud, i det samme ser din Broder kun en Hverdagsbegivenhed, hører deri kun en utydelig Klang, ligesom der fortælles, at da engang Faderens Røst lød over den enbaarne Søn, da sagde *Nogle*: »at det havde *tordnet*, *Andre*: at en Engel talede med ham«. I Aandens Verden, i Guds Rige, ere vi Alle ved Fødslen *døvstum[m]e, blinde og føleløse*, fordi vi Alle »ere af Naturen Vredens Børn«, Sydens Trælle.

Det naturlige Menneske forstaar slet ingen Ting, som hører Guds Rige til, af Naturen kan Mennesket ikke høre den himmelske Røst og ikke tale det himmelske Maal, Sandhedens Røst og Sandhedens Maal, men der maa ske et *Under*, et ligefrem *Mirakel*, for at et Menneske kan komme til at høre og tale ret, ligesaa stort et *Under*

linjer, dvs. godt en tyvendedel (5,4 %). – VI. Tilbage bliver en slutning på 31 linjer, et formanende afsnit om praktisk helliggørelse, som ikke er identificeret. Prædikenen er påfaldende lang; det er bemærkelsesværdigt, at hele Vilh. Becks prædiken fra 1867 er medgået til formålet, og hans prædikener var efter vor målestok lange i sig selv. Indskuddene andetsteds fra, der må have tjent det formål at sløre låntagningen, forlænger Becks prædiken med ca. tre femtedele.⁸⁹

Som dokumentation for den anvendte metode aftrykkes til sammenlignende læsning herunder på side 146 og 148 et fortløbende afsnit af Jeanssons prædiken, på side 147 og 149 de tilsvarende originaltekster. Der er anvendt gængs synoptisk opstilling. Afsnittet er ikke typisk, hvad angår kildefordeling, men er valgt, fordi lånene netop her udgør ganske små tekststykker.

ORIGINALTEKSTERNE

[*Birkedal: Synd og Naade 707*] Der er af Naturen en Hinde over dit Øie og Øre, som først maa afdrages, før Du kan skue Aandens Verden, et Baand paa din Tunge, som først maa overskjæres, før Du kan tale Aandens Sprog, og derfor opdage vi det snart, at i Det hvori Du maaskee seer en Styrelse, hører et Guds Ord, i det Samme seer din Broder kun en Hverdagsbegivenhed, hører deri kun en utydelig Klang, ligesom der fortælles, at da engang Faderens Røst lød over den eenbaarne Søn, da »sagde Nogle, at det havde *tordnet*, *Andre*: en Engel taledede med ham«. *I Aandens Verden*, i Guds Rige ere vi alle ved Fødselelen *Døvtumme*, *Blinde* og *Følesløse*, fordi vi alle »ere af Naturen Vredens Børn«, Syndens Trælle.⁹⁰

[*Beck 1867 466*] Thi aandeligt talt er alle Mennesker af Naturen døvtumme; det naturlige Menneske forstaaer ikke de Ting, som hører Guds Rige til; af Naturen kan Mennesket ikke *høre* den himmelske Røst og ikke *tale* det himmelske Maal, Sandhedens Røst og Sandhedens Maal; men der maa ske et *Under*, et ligefrem *Mirakel*, for at et Menneske kan komme til at høre og tale ret, ligesaa stort et *Under*, som da det døvtumme Menneske legemligt kom til at høre og tale.

[JEANSSON]

som det, vort Evangelium beretter os om. Ja vi trænge til et *Møde*, et stort og saligt *Møde* heri Støvets Land, dersom det Underlige skal times os, og vi Kjødets Børn, blive Aandens Børn, at vi, som af Naturen kun *føle* os beslægtede med Støvet, kunne komme til med fuld *Fornemmelse* »at leve, røres og være i ham, som sandelig ikke er langt borte fra Nogen af os«. Og Gud være evigt lovet, at det Store er sket.

Du Døvtumme i Guds Rige, som hører mig, og Du, som har begyndt at høre og tale det himmelske Sprog, ikke sandt, Du vil nok lytte efter, naar der tales om, hvorledes dit Øre og din Tunge skal løsnes fra Lænkerne? – Der stod en Skikkelse foran den Døvtumme hist i Dagens Evangelium; det var Jesus Kristus.

Han, vor Herre Jesus vandrer endnu igjennem dette Grænseland, og hans Magt er ikke i de mange Aarhundreder formindsket, hans Vilje til at hjælpe ikke bleven anderledes.

Og hvad Du nu end siger dertil eller ikke, jeg udtaler det som densødeste, den kjæreste, den saligste Sandhed, jeg fandt, som det største, ja, det *eneste* Udbytte, jeg vandt i mit Liv og paa min Vandring. [etc]

Ikke blot et udsagn af en vis personlig karakter som den sidst anførte passus hos Birkedal indhøstes som Jeanssons eget selv-vidnesbyrd, men også udtalelser af Vilh. Beck med meget stærkt præg af personlig bekendelse overtager Jeansson uden videre, som om det var sit eget hjerte, han blottede:

Jeansson IMT 1885 263

Der var en Tid, Venner, da vel saa godt som Ingen iblandt Eder kunde høre eller tale. Der var en Tid, da jeg selv heller ikke kunde det.

Men da tog Jesus i mig [»]afsides fra Folket«, bort fra den larmende og støjende Mængde, og i de stille Dage aabnedes mit Øre, saa jeg hørte Frelseren *sukke over mig og min Synd*, og jeg hørte min Frelser raabe: »*Efata, lad Dig op!*« ind i min Sjæl, lad Dig op til at høre! og min Tunges Baand løstes, og hvad jeg selv har hørt af min Gud, det taler jeg til Eder.

Og skal Du lade dig for Alvor op for din Frelser, saa maa det samme ske med dig! Du maa *afsides fra Folket*.

[ORIGINALTEKSTERNE]

[*Birkedal: Synd og Naade 708*] Skal da vort Øie, Øre, Mund og Hjerte aabnes, da maa det skee ved en *Undergjerning*, som den, vort Evangelium beretter os om. Ja, vi trænge til et *Møde*, et stort og saligt *Møde* her i Støvets Land, dersom det Underlige skal times os, og vi Kjødets Børn blive Aandens Børn, at vi, som af Naturen kun *føle* os beslægtede med Støvet, kunne komme til med fuld *Fornemmelse* »at leve, røres og være i Ham, som sandeligen ikke er langt borte fra Nogen af os«. Og Gud være evigt lovet, det Store er skeet.

[*Birkedal: Naadens Sorg etc. 123*] Du Døvtumme i Guds Rige, som hører mig, og Du, som har begyndt at høre og tale det himmelske Sprog – ikke sandt, Du vil nok lytte efter, naar der tales om, hvorledes da Øre og Tunge skal løsnes fra Lænkerne? – Der stod en Skikkelse foran den Døvtumme hist i dagens Evangelium, det var *Jesus Christus*.

[*Birkedal Synd og Naade 709*] Vor Herre Jesus vandrer endnu igjennem dette Grændseland, og Hans Magt er ikke i de mange Aarhundreder formindsket, Hans Villie til at hjælpe ikke bleven anderledes.

[*Birkedal: Naadens sorg etc. 123*] Og hvad nu end Du siger dertil eller ikke – jeg udtaler det som den sødste, kjæreste, den saligste Sandhed, jeg fandt, som det største, ja, det *eneste* Udbytte, jeg vandt i mit Liv og paa min Vandring. [*etc*]

Beck: Nyt og Gammelt (5. udg. 1913 med noget moderniseret ortografi)
482

Der var en Tid, Venner! da vel saa godt som ingen iblandt eder kunde høre eller tale saaledes. Der var en Tid, da jeg selv heller ikke kunde høre og tale saaledes. Men da tog Jesus mig »afsides fra Folket«, bort fra den larmende og støjende Mængde, og i de stille Dage aabnedes mit Øre, saa jeg hørte Frelseren *sukker over mig og min Synd*, og jeg hørte min Frelser raabe: »*Efata! lad dig op!*« ind i min Sjæl, *lad dig op til at tro!* og min Tunges Baand løstes; og hvad jeg selv havde hørt, det har jeg talt til eder: *Synsbekendelsens alvorlige Tale og Trosbekendelsens naadefulde Tale*. Og, Venner! det véd jeg, at skal et Menneske komme saaledes til at høre og tale, saa maa Mennesket *tages afsides fra Folket*.

Det er ikke tanken her at komme ind på overvejelser i forbindelse med de småændringer, Jeansson har gjort i sine forlæg, omend materialet muligvis kunne vise sig tilstrækkeligt til at antyde en teologisk tendens. Det kan heller ikke være opgaven på det foreliggende grundlag at undersøge, i hvilket omfang Vilh. Beck måtte være inspireret af Birkedals prædikener, ej heller at indkredse betydningen af, at grundtvigianeren Birkedal går så forbløffende godt sammen med det ikke-grundtvigske trekløver Blædel-Beck-Jeansson.

Det er ukendt, hvornår Jeansson har holdt sin prædiken over den døvstumme. Da der i den indgår en prædiken fra Becks postille *Nyt og Gammelt*, der udkom i 12 månedlige hæfter fra juni 1869,⁹¹ er 12. søndag efter trinitatis 1870 det tidligste tidspunkt, med mindre en tidligere offentliggørelse af Becks prædiken er undgået min opmærksomhed. Det er således altovervejende sandsynligt, at Jeanssons prædiken, med de anselige lån fra Vilh. Birkedal, er fra den tid, han stod i intimt tænkelig forbindelse med Indre Mission, fra 1868 som rejsepræst, fra 1872 som bestyrelsesmedlem.

At Jeanssons prædikener blev til ved flittig låntagning hos mere skrivende kolleger, var imidlertid ikke noget nyt. Det fremgår af et brev fra pastor Chr. L. Nielsen,⁹² formodentlig skrevet efter 1. april 1868, da han var forflyttet til Tikøb, at det var almindelig kendt i Nordsjælland, at »den allerstørste Del af Deres Prædikener her paa Egnen har været – jeg maa jo kalde det grovt Plagiat«. Videre hedder det, at *Skat Rørdam* nylig havde spurgt ham: »Er det sandt, hvad Folk siger, at Jeansson rejser om og holder Birkedals og Blædels Prædikener«, ligesom han er vidende om, at *C. Hostrup*, Frederiksborg Slotskirke, ved et skovmøde havde genkendt »en Prædiken af Blædel i Deres Tale«.⁹³ Ikke blot kolleger var vidende om forholdet; en kone i et nabosogn »sagde om Præsterne, at de lærte blot en Prædiken udenad af deres Bøger, henvisende til Pastor Jeansson, om hvem Græstederne selv havde fortalt det«.

Trods Chr. L. Niensens bøn om fortsat venskab afbrød Jeansson efter sigende al forbindelse med ham efter disse afsløringer. Henvisningen til »Græstederne« kunne tyde på, at det lokalt er i forbindelse med striden mellem nyevangelisterne og Jeansson, at snakken har gået, og i så fald kan det ikke undre, om Jeansson har følt sig noget hudløs, hvad dette ømme punkt angår.

Det forklarer vel også, hvorfor han næsten systematisk har tilintetgjort sine manuskripter; da Vilh. Beck i 1884 aftrykte Horne-indsættelsesprædikenen, forelå dog så meget materiale, at han stillede »et lille Udvalg« af Jeansson-prædikener i udsigt under redaktion af pastor A.

Busch, Horne.⁹⁴ Ved nøjere granskning har Busch formentlig anet uråd; i alt fald er der aldrig udgivet mere end de to ovenfor dissekede.

Iagttagelser som de anførte giver blod på tanden. Om en del »bevingede ord«, husket af Horne-beboere som fremført af Jeansson,⁹⁵ skriver Villads Christensen, sandsynligvis med rette, at de »bærer Præg af at være udgaaet fra Vilh. Becks Værksted«. ⁹⁶ Det vil imidlertid være som at lede efter en knappenål i en høstak at spore enkeltsetters plads i et så omfattende forfatterskab som Becks. I tilfælde med lidt mere prægnant karakter tør man dog opstille sandsynlighedsberegninger.

Når det berettes, sikkert fra Horne-tiden, »med hvilken Overbevisningens og Erfaringens Myndighed Jeansson havde udraabt dette: »flyer til Bjergene« i en Prædiken til 25. S. efter Trinitatis og peget paa Naademidlerne som Bjergene, hvor Guds Folk skulde fly hen, naar »Ødelæggelsens Vederstyggelighed« vilde lejre sig paa »det hellige Sted«, ⁹⁷ ligner det til forveksling en parafrase over Vilh. Becks postilleprædiken: »Har du lært at fly?« til nævnte søndag. ⁹⁸ I så fald er det ikke hos Jeansson, men hos Beck, man skal søge indsigt i »Overbevisningens og Erfaringens Myndighed«.

I sin rejsepræstetid prædikede Jeansson 21. marts 1871 i Hvidbjerg kirke (Thyholm) om »de fire Mænd, der bar en værkbruden og brød Hul i Taget for at faa ham lagt foran Jesus. Det er det, der skal ske iblandt eder. Der skal brydes Hul! Og det raabte han flere Gange ud over os med en saa vældig Røst, som vi aldrig havde hørt før i Hvidbjerg Kirke«. ⁹⁹ Det særprægede tema og markante udbrud, gentaget gang på gang, bringer en prædiken i *Den indre Missions Tidende* 1869 i erindring: »Bryd igjennem! Bryd Hul!« skrevet af mærket -r, alias indremissionær, tidligere seminarielærer *Sigvardus Høyer*, den mest skrivende lægmand i Vilh. Becks tid og kun overgået af Beck selv, hvad angår trykte sidetal i bevægelsens blad. Ligheden er så påfaldende, at man vægrer sig ved at tro, at den er tilfældig. ¹⁰⁰

Søndag den 12. oktober 1873 var der bispevisitats i Horne kirke ved biskop *P. C. Kierkegaard*, der noterede, at kirken trods ugunstigt vejr var overfyldt, og at også ungdommen, især de årgange Jeansson havde konfirmeret, var mødt talrigt op. Om prædikenen – det var 18. søndag efter trinitatis (Matt. 22,34-46) – hedder det i beretningen: »Prædikenen var, med sin Henvendelse af Evangeliet paa 1) de Selvretfærdige, der forsmaa Kristendommen, 2) af dem, der agte deres Viden om og vanemæssige Bifald af dens Indhold for Tro og 3) de Vakte og Troende – der dog formanedes til ikke derved at agte sig færdige – baade væk-

kende og formanende«. ¹⁰¹ Biskoppen ytrer ingen mistanke vedrørende prædikenindholdets originalitet, men med en så forholdsvis klar disposition i hænde skulle det være muligt at kunne drage sammenligning inden for det trykte prædikenmateriale, vi véd, Jeansson tyede til. De nævnte postiller kan der ses bort fra, også Vilh. Becks – trods nogen lighed, – idet Becks fra første færd stærke fremhævelser af dåb og nadver som Kristus-vidnesbyrd næppe ville være undgået den grundtvigsk-prægede biskops opmærksomhed og referat. I *Den indre Missions Tidende* er der i de årgange, der kan komme på tale, tre prædikener over den nævnte tekst, af *Vilh. Beck* 1868, ¹⁰² *P. E. Blume* 1869 ¹⁰³ og af *O. C. Ipsen* 1872. ¹⁰⁴

Det kan ikke overraske, at Vilh. Becks prædiken viser sig at være bygget op over en ganske tilsvarende disposition: 1) de selvretfærdige farisæere, Jesu Kristi fjender, der kun regner ham for Davids Søn, altså for et menneske. 2) At tro, at Kristus er Guds Søn, er begyndelsen, men er uden frelsesværdi, hvis »det Hele er en fuldstændig død og ligegyldig *Kundskab* og *Antagelse* og *Indrømmelse*, som aldrig har rørt ved Hjertet«. 3) »Er det ikke saadan med Mange af de Opvakte, at det er *kun Øjeblikkets Sag*, naar man tykkes godt om Kristus? (..) Ak ja, Venner! det er vist endnu kun *Øjeblikkets Rørelse* med Saamange af dem, der have begyndt at tykkes godt om Kristus«. – Becks prædiken munder ud i en formaning til *daglig* at tro på Kristus, *daglig* at have hans kærlighed for øje, *daglig* at leve i denne tro. ¹⁰⁵ I givet fald har vel den lånte prædiken været blandet op med ingredienser andetstedsfra som camouflage, mens Becks prædiken kan have dannet grundstammen. – Lad det dog være understreget, at de tre sidst anførte eksempler bygger på ret spinkle præmisser; egentlige beviser kan i følge sagens natur ikke føres i marken.

Et par af Jeanssons breve, det til Odense-menigheden, skrevet i Horne antagelig foråret 1872, og til Horne-vennen *Niels Peter Bæk*, skrevet i Øde Førslev 06.09.1878, er begge meget lange, men rummer kun i begrænset omfang personligt præget brevstof; længden skyldes passager af opbyggelige betragtninger uden aktuelt, lokalt eller personligt præg, næsten med traktatpræg. Det gælder i påfaldende grad det sidstnævnte med en sprogføring så arkaiserende, at det leder tanken i retning af den asketiske litteratur inden for den lutherske (luthersk-ortodokse og luthersk-pietistiske) andagtstradition. Originale forlæg for disse brevpassager har været eftersøgt, men uden held; måske man også kan blive for mistænksom! Når alt kommer til alt, må det være i brevene, de mere lejlighedsprægede især, man kommer mennesket Jo-

han Philip Jeansson nærmest ind på livet, hvor omhyggeligt han end har prøvet at slette sine spor.

Man kan undres over, at en så udstrakt brug af plagiat kan have haft en så kolossal virkning, som det enstemmigt bevidnes, at Jeanssons forkyndelse har haft. Forklaringen er antagelig at finde i biskop Kierkegaards visitatsberetning. Det hedder her, at »han har en stærk Stemme og sparer ikke paa den, – ogsaa gestikulerer han mere end for de Fleste sædvanligt«. Erindringen fra Hvidbjerg kirke 1871 siger det samme: »Der skal brydes Hul! Og det raabte han flere Gange ud over os med en saa vældig Røst, som vi aldrig havde hørt før i Hvidbjerg Kirke«. Når et menneske besidder evnen til suggestiv indvirkning, er det formentlig fremførelsen mere end indholdet af en prædiken, der gør indtryk. En 14årig dreng hørte i Asdal kirke 1874 Jeansson udbryde: »Dersom du ikke omvender dig, gaar du lige til Helvede«, og det gjorde livsvarigt indtryk på drengen,¹⁰⁶ skønt der er tale om det banaleste udsagn af alle tænkelige i en vækkelsesprædikants mund. – Biskop Kierkegaard bemærker, at prædikenen paa visitatsdagen varede en time, men påhørtes under stor opmærksomhed, og det var »ikke uden Taarer for Adskillige«, da den sluttelige formaning til de allerede vakte blev fremført.

At sammenligne denne præst, der udgav andres tanker, ord og sætninger for sine egne under udfoldelse af drastiske ydre virkemidler, med pastor *Carl Moe*, sådan som Villads Christensen har gjort, er ubetænkt og vildledende.¹⁰⁷ Den indholdsmæssige overensstemmelse, som Villads Christensen lægger op til, kan man se bort fra med den viden, vi har om Jeanssons arbejdsform. Moe har næppe plagieret nogen, – havde han det, ville han nok ikke have udgivet flere postiller. Og ydre virkemidler gav han fuldstændig afkald på; vennen *A. Fibiger* skriver: »De, der ventede at møde Bulder og Brag hos denne berygtede Helvedesprædikant, gik fejl (...), hans ydre Fremtræden var nærmest svag og beskeden, Organet var ikke stærkt, og kun med Besvær kunde man høre ham, naar han ved Aarsmøderne maatte tale i de store Købstadkirker«. ¹⁰⁸

Tilbage bliver spørgsmålet om den moralske vurdering af Jeanssons handlemåde ved prædikenforberedelse. I vore dage ville der utvivlsomt rejse sig et ramaskrig, hvis en kendt og omstridt præst viste sig at »leve hæderligt af rov«. I hine tider så man nok knap så strengt på ophavsretten. Få præster er formentlig blevet plagieret mere end Vilh. Beck; dels havde han mange læge beundrere, der selv bestandig skulle i ilden som forkyndere, dels lagde han så at sige selv op til det ved at strø om sig

med prædikener og lade en mængde af dem aftrykke i *Den indre Missions Tidende*, mens kun få fandt vej til postillerne. Men samme Vilh. Beck fortæller i sine erindringer med lune om en mand, der efter hans prædiken i Dallerup kirke 1865 udtrykte sin glæde over at »mærke Herrens Aand tale ens igjennem sine Vidner, thi den Prædiken har jeg hørt Julius Dahlstrøm holde, saa at det var ganske den samme«. *Jul. Dahlstrøm* var den lokale midtjyske kolportør, der tidligere på året havde hørt Beck bruge samme opskrift i en skriftetale i Ubby kirke!¹⁰⁹ Dahlstrøm har ligesom Jeansson næppe skiltet med sit plagiat, men indremissionær *Anders Stubkjær* havde format til åbent at kokettere med, at han praktiserede genbrug. Efter et af de store møder på Himmelbjerget sagde han i vidners nærvær til Vilh. Beck: »det var en af de bedste Prædikener, Du har holdt; den maa Du se at faa trykt«, og da Beck samstemmede, tilføjede Stubkjær: »Men Du maa love mig at vente en Maanedstid – for *A skal holde den nogen Gange først!*«¹¹⁰

Den senere Indre Missions rejsepræst *C. Asschenfeldt-Hansen* indrømmer åbent, at han i sit første præsteår »havde megen Gavn af Vilh. Becks Postille »Nyt og Gammelt«« og tilføjer, at biskop *D. G. Monrad* ved bispeeksamen sagde til de unge præster, at »naar vi følte os fattige overfor vor Prædikenforberedelse, skulde vi blot trøstigt »stjæle« hos andre, hos dygtige, alvorlige Prædikanter. Saa fik Folk da alligevel noget godt at høre«. ¹¹¹

Vilh. Beck var ganske klar over, at en del præster gik på rov i prædikenlitteraturen, men advarede utvetydigt om, at der var en grænse, også en sømmelighedsgrænse, altså et moralsk problem. I en anmeldelse af en samling Martensen-prædikener fandt Beck det i sin orden, at man som prædikant lod sig inspirere af fremragende forkyndere som *Mynster* og *Martensen*, men han fandt det til gengæld forkasteligt både at »paatage sig en anden Mands udvortes Maner og Tonefald« og især at inklade sig på »en Efterligning af selve Indholdet og Sproget«. Det eneste ærlige ville i givet fald være at sige på prædikestolen: »jeg har læst en Prædiken af Martensen, og jeg vil nu prædike det samme for Eder, men da han har gjort det bedre, end jeg kan gjøre det, vil jeg læse hans Prædiken for Eder«. En anden fremgangsmåde vil være »fuldstændig menneskeødelæggende, fordi den er mennesketilintetgørende«, idet man ved at opgive sig selv for at være en anden selv bliver til slet intet.¹¹² Denne barske dom over alle gejstlige plagiatorer blev offentliggjort, mens Jeansson endnu var i live.

En anden side af den moralske vurdering: Hvis det er rigtigt, som hævdedt fra grundtvigsk side, at Indre Missions kolportører ikke måtte have bøger eller skrifter af grundtvigske forfattere i deres bogtasker,

heller ikke Vilh. Birkedals postiller, er det svært at tilbageholde en vis forargelse over, at en så fremtrædende person inden for Indre Mission som Jeansson tillod sig i dybeste hemmelighed at indoperere mange og store udsnit af Birkedals postilleprædikener i sine egne prædikenmanuskripter.¹¹³

Jeansson beklager selv i sine breve, at »Pennen er nu engang ikke min stærke Side. Munden kan jeg bedre med!«¹¹⁴ Og ved en vurdering som den her foretagne af et i omfang beskedent skriftligt kildemateriale må man have i tanke også den ukendte faktor: de mange, mange gange, den meget rejsende præst har stået over for nødvendigheden af at improvisere. Men da det netop er den *ukendte* faktor, er der ikke noget at stille op med den.

Der vil altid sidde en undren tilbage over, at netop Johan Philip Jeansson fik *egregie* for sin dimisprædiken!

Forkortelser

AKT = Almindelig Kirketidende, red. af J. Vahl.

Andreassen og Andersen: En Vaartid = J. Andreassen og A. A. Andersen: En Vaartid. Troslivets Gennembrud i Vendsyssel og Hanherred ved Indre Missions Virksomhed, 1925.

Asschf. – H.: Fra Vendsyssel I = C. Asschenfeldt-Hansen: Fra Vendsyssel I. Morgengry – Johan Philip Jeansson, Christelig Samler 1899.

DKT = Dansk Kirketidende.

Holt: IMs hist. = Paul Holt: Kirkelig Forening for den indre Mission i Danmark gennem 100 år 1861-1961. 1961 ff.

IM = Indre Mission.

IMT = Den indre Missions Tidende.

JC = Johannes Clausen.

JPJ = Johan Philip Jeansson.

LAF = Landsarkivet for Fyn.

Nedergaard = Paul Nedergaard: Personalhistoriske, sognehistoriske og statistiske bidrag til En dansk præste- og sognehistorie (kirkelig geografi) 1849-1949.

RA = Rigsarkivet.

VB = Vilh. Beck.

VB: Erindringer = Vilh. Beck: Erindringer fra mit Liv, 1901.

VF = Vækkelsesernes frembrud i Danmark i første halvdel af det 19. århundrede, red. af A. Pontoppidan Thyssen, 1960 ff.

Vill. Chr.: Jeansson = Villads Christensen: Pastor Jeansson, 1929.

V&S = Venskab og Samvirke. Brevveksling mellem Vilh. Beck og Johannes Clausen. Udg. af Axel Beck, 1936.

1. IMT 1860 113 ff.

2. IM best.-prot. ved 14.11.1860. Indholdet parafraseret og citeret Holt: IMs hist. 186.

3. IM best.-prot. 21.03.1861 og 12.09.1861, IMT 1861 65 ff, 145 ff. – Beretning om det

- almindelige Missionsmøde i Aarhus den 19de og 20de Juni 1861, 63 f. – Evangelisk Ugeskrift 05.07.1861 19 f. – Nyeste arbejde med mange litt. henv.: Elith Olesen: Kup eller redningsaktion, Kirkehist. Saml. 1983-84 7 ff.
4. IMT 1860 114. – L. Blauenfeldt: Den indre Missions Historie, 1912, 48 gætter på P. C. Trandberg. Karl M. Kofod: Den bornholmeske Vækkelsespræst P. C. Trandberg, 1925, 83 med note s. 357 henviser til Trandbergs dagbog, men drager slutning på grundlag af Blauenfeldts gisning. – Andre muligheder kunne være Jens Vahl eller Nic. Holten, begge med stor interesse for IM på denne tid, L. Blauenfeldt: Provst Jens Vahl, 1918, 60 f.
 5. IM best.-prot. 15.07.1862 med tilhørende korrespondance, IMT 1861 135 ff, jfr. Holt: IMs hist. 312. – IMT 1862 92 efterlyste missionær Jens Dyrholm »en troende Præst eller Kandidat til at vandre ud som Missionær« efter fremsatte ønsker derom.
 6. De dengang tilgængelige sagsakter er aftrykt i V. Birkedal og K. F. Viborg: Skal Præsten være Sognepave eller Menighedens Tjener? 1852. – Fra baptistisk synspunkt: Frederik L. Rymkers Bemærkninger over V. Birkedals Stridsord imod Baptismen, samt Mag. Viborgs Tale om Barnedaaben og Baptisternes Daab, sammenlignet med Christi Daab, Hans Befaling til Apostlerne og Deres Udførelse af samme, talte i Stige den 29de Juni 1851, 1851. Jfr. P. G. Lindhardt: Den danske kirkes historie VII 1958 24 f.
 7. En opregning af kildematerialet ligger uden for denne afhandlings rammer. Der var gennem flere år meningsudvekslinger især i DKT og Evangelisk Ugeskrift, repræsenterende hvert sit standpunkt, og der udkom stridsskrifter af V. Birkedal, H. Martensen, A. G. Rudelbach m.fl. – Endnu på Fyns Stiftskonvent 16.09.1858 førtes en bitter ordstrid mellem fynske præster af forskellig observans om det (u)tiladelige i at holde forsamling i andres sogne, LAF, Foreningsarkiver. Fyns Stiftskonvents Forhandlingsprot. – For kirkepolitiske og juridiske aspekter redegøres i H. J. H. Glædemark: Kirkeforfatningsspørgsmaalet i Danmark indtil 1874, 1948, 278 ff, 327 ff.
 8. Sagens akter og kommentarer dertil i P. G. Lindhardt: Et bidrag til Indre Missions ældste Historie, Fra Holbæk Amt 1952 5 ff.
 9. Glædemark: Kirkeforfatningsspørgsmaalet etc 435. – Karl M. Kofod: Den bornholmske Vækkelsespræst P. C. Trandberg 83 ff, spec. 108 ff. – I Af mit Levnet III, 1883, 93 f omtaler Martensen sagen ganske kort og uden erkendelse af eget ansvar for udviklingen.
 10. Sagen er udførligt omtalt (med kildehenvisninger) Holt: IMs hist. 311 ff. Under striden om valgmenighedslovsforslaget minder den grundtvigske redaktør af DKT, Niels Lindberg, Rønne om, hvordan biskoppen dengang »gav Pastor Rønne en Irettesættelse i strengeste Form, idet Overhyrden højlig misbilliger hans Adfærd, og, om den gjentages, vil træffe fornødne Foranstaltninger mod slig Tilsidesættelse af Embedspligt, der kun kan virke nedbrydende paa al kirkelig Orden«. DKT 1868 138.
 11. Alle provst Brasens indlæg (se note 12) er præget af utilsløret afsky for alle »bevægelser« og »bevægelsesforeninger«, såvel grundtvigske som IM; disse har efter hans opfattelse næppe hjemstedret i Folkekirken. – JC mente, at også Martensen tilsigtede missionens undergang, til VB 24.06.1864: »nu vilde Martensen kvæle Planten; han rejser Modstand; jeg haaber, at denne Modstand netop vil udvikle en større forenet Kraftanstrengelse, netop vil hjælpe til Liv og Kraft i Foreningen (...) Det burde dog vel komme til alle Missionsvenneres Kundskab, hvilken Modstand man fra højirkelig Side agter at rejse mod Missionen«. V&S 91.

12. Det er ejendommeligt i denne sag at se de ellers altid indbyrdes stridende blade DKT og Evangelisk Ugeskrift trække på samme hammel. Af de mange indlæg i DKT nævnes 1863 153: C. F. Rønne: *Færligt Skridt for Folkekirken*, – 199: *Provst Brasen: Erklæring*, – 1864 401: C. F. Rønne: *Misforstaaet Anvendelse af kgl. Resolution af 28. januar 1859*, – 449: N. Lindberg: *Biskoppens Ret til at hindre Præsten i Brugen af Sognekirken*, samt 468 ff, 486 ff: *Referat af Roskilde Landemodes »Forhandling om Kirkens Benyttelse af Sognepræsten«*. – *Evangelisk Ugeskrift* 1863 (9. bd.) 166 f: *Brasen: En Bemærkning om extraordinær Gudstjeneste*. – 1864 (12. bd.): *Kalkar: Om Sognepræstens Benyttelse af sin Menigheds Kirkebygning udenfor Søndagstjenesten*. – 185 ff: *Brasen: Om Frihed og Autoritet i det kirkelige Samfundsliv*. Side 185 må forf. finde sig i en fodnote om redaktionel afstandtagen. – IMT 1864 280 (Roeslunde trykfejl for Boeslunde), 332 ff, 345 ff; side 351 skriver VB: »Kirken – ja der er jo dem, som mene, at Kirken bestaaer af Biskopper og Provster og til Nød Præsterne, at Kirken er saadan noget højærværdigt og velærværdigt Noget, og derfor er vor Forening blevet kaldet en privat Forening, der ikke har noget med Kirken at gjøre, og derfor søger man ogsaa at formene os Kirkebygningerne. Men Kirken bestaaer ikke af Biskopper eller Provster eller Præster; Kirken bestaaer af levende Mennesker, levende Kristne, alle dem, som ere levende Lemmer paa vor Herres Legeme, hvortil ogsaa Biskopper og Provster og Præster høre, dersom de ere levende«. Det er første gang, VB ses at have løftet røsten til kirkelig polemik, og det er værd at bemærke, at det er statskirkelighedens gejstlige repræsentanter, han først har sammenstød med.
13. IMT 01.08.1863 225 ff, jfr. VB: *Erindringer* 41 f, 48 f, 142. Om gudelige forsamlinger i fri luft VF III 332, V 89 f. På VBs egen var Gunni Busck 1840 begyndt med folkelige friluftsmøder, VF II 106 f.
14. Rejsereferat ved JC 1866 49 ff og flg. numre, jfr. VB: *Erindringer* 69 ff 79. VBs prædikener, holdt i diverse kirker under rejsen, er tilgængelige i: *Fjorten Prædikener*. *Erindringer fra en Missionsrejse i Fyn og Jylland, 1867*. JCs prædikener har ikke kunnet spores (jfr. VB til JC 09.03.66, JC til VB 16.03.66. V&S 114, 115). En skildring og vurdering af rejsen findes Elith Olesen: *Kampen om Midtjylland*. Århus Stift 1983 69 ff.
15. IM best.-prot. 15.12.1865. IMT 1865 411, jfr. Holt: *IMs hist.* 393.
16. N. A. Buchwaldts ansættelse synes gennemtruffet og gennemført på ganske irregulær måde af VB og JC. Der er intet bestyrelsesprotokollat fundet. VB skriver 25.10.1866 til JC: »Angaaende Buchwaldt; jeg har givet ham et »Kaldsbrev«; og nu, kjære Ven! ved Haand i Haand og Ryg mod Ryg. Det kunde ikke være anderledes; skulde vi nu have nyt Vrøvl, var det atter smuttet os af Hænde. Man skal heller ikke behandle en Præst, som en Tømmermand behandler en Huggeblok, eller en Malermester en Malerdreng; dette kan Du fortælle Jakob og Povelsen [Jakob Jensen og J. Chr. Povelsen, læge bestyrelsesmedlemmer]. Vi to – husk paa det – vi to og [=er?] den indre Mission«. V&S 128. Jfr. Holt: *IMs hist.* 393 f, der fejlagtigt ansætter Buchwaldt 1.11.1867; det var 1866. Om emnet Buchwaldt se også V&S 88, 131 f, 142 (12.04.67 skriver JC til VB: »jeg veed, at Du ikke er nogen Ynder af meget Bestyrelsesvæsen; jeg ikke heller, men vi have aabenbart for lidt«).
17. *Blauenfeldt: Den indre Missions Historie* 106 ff. – *Andreassen og Andersen: En Vaartid* 23 ff. – *Thomas Larsen: En Gennembrudstid IV*, 1934 74 ff, 98 ff. – Holt: *IMs hist.* 393 f. – *Nedergaard III* 596, 598, hvor det om Buchwaldt hedder, at han fortsat stod midt i IMs arbejde og var trofast med i IM, hvilket næppe er helt korrekt.

18. IMT 1867 410 f (Beretning om den indre Missions Virksomhed). Kort omtale også 1867 353 f, 367.
19. Mens Buchwaldt blev introduceret grundigt IMT 1866 477 og ved sin afskedsprædiken i Dronninglund, IMT 1867 129 ff (Hvad jeg har villet?) og tidligere havde haft prædikener optaget IMT 1864 473 ff og 1866 465 ff, ofres på hans afgang kun en kort notits, IMT 1868 206. Holt: IMs hist. 829 har i note 346 henvisning til en utrykt brevveksling om Buchwaldts afgang mellem JC og VB, som er mig ubekendt. Holts henv. sst. til IMT 1868 409 ff er fejlagtig.
20. JPJs nabokollega, Chr. L. Nielsen (fulde navn Christen Lundsgaard Nielsen) fortæller i et brev, at han på en tur til Sorø har truffet »hele den Indre Missions Notabiliteter«, deriblandt VB, JC og Rønne, og beretter videre, at det er muligt, at den snart tjenstledige JPJ »træder i nærmere Forbindelse med Missionen som en Slags Rejsepræst«. Brevet der er parafaseret og citeret i E. Steenvinkel-Svendens: Kirkeminder og Præstelig, 1925, 60 er (i den trykte gengivelse) udateret, men et samvær i Sorø med tilstedeværelse af de tre gejstlige bestyrelsesmedlemmer (foruden andre kendte IM-præster) kan kun være IMs sommermøde 19.-20. juni 1867.
21. Om Grove-Rasmussen se Grohshennig-Hauch-Fausbøll: Danmarks Præstehistorie 1884-1911, I 1914, 783 f. – Kristelig Folkekalender for Nordslesvig for Aaret 1910, Tonnesen: Indre Mission i Nordslesvig 78 ff. – Günter Weitling: Die historischen Voraussetzungen des »Kirchlichen Vereins für Indre Mission in Nordschleswig« und dessen Verbindung zur reichdänischen Indre Mission bis zur Jahrhundertwende, Flensburg 1971 61 ff.
22. IMT 1871 674. Ifølge Holt: IMs hist. 406 var ved samme tid Rud. Volf på tale som rejsepræst. Han var 1865 medstifter af Københavns Indre Mission og udgav 1870: Indre Mission, dens Historie og Grundtanker i kort Udtog; senere mangeårig formand for Kbhvns IM.
23. Synspunktet dækker praktisk alt, hvad der fra IM-hold er skrevet om JPJ. Af denne litt. nævnes: VB: Johan Filip Jeansson †, IMT 1878 785 ff, VB og JC: Ved Johan Filip Jeanssons Kiste i Roskilde Domkirke d. 22. November 1878 sst. 789 ff, 795 ff. – VB IMT 1879 578 ff (afsløring af mindsten på Roskilde Gråbrødre kirkegård). – Asschf. – H.: Fra Vendsyssel I. – Andreassen og Andersen: En Vaartid. – J. C. A.-Carlsen-Skiødt: Aandeligt Liv i Odense og paa Vestfyn, 1933, 89 ff, 167 f. – Peter Hansen Skovmoes: Pastor Johan Philip Jeansson, IMT 1971, 522 ff, 540 ff. – JPJ er omtalt mange andre steder, bl.a. i en række afhandlinger i serien Hjemliv og Trosliv, red. af Emil Steenvinkel, bd. 1-20, 1932-1956. En for JPJ-studiet betydningsfuld afh. er nævnt note 31. – IMs seneste historiker, Holt: IMs hist. er påfaldende fåmælt og lavmælt, hvad angår JPJ; det samme gælder iøvrigt Axel Beck: Vilhelm og Ninna Beck, I, 1921. Vill. Chr.: Jeansson 145 beklager, at Axel Beck overser Jeansson til fordel for JC; dertil må dog siges, at der er endog meget stor forskel på de to mænds personlighed og betydning.
24. VBs begravelsestale IMT 1878 790 f, Asschf.-H.: Fra Vendsyssel I,7 (citattillagt VB; proveniens ikke oplyst og ikke fundet), Vill. Chr.: Jeansson 45.
25. Asschf.-H.: Naade over Naade (erindringer), 1930, 52.
26. Andreassen og Andersen: En Vaartid 6.
27. IMT 1878 793.
28. IMT 1879 579, afbildning Vill. Chr.: Jeansson 79. Mindstenen er af kirkegårdsmyndighederne fjernet 1980. – Også anekdoterne blomstrede om JPJ: Ved hans komme til Horne skal den afgæede præst have rådet ham først til at prædike mod overtroen, hvilket han nægtede at inklade sig på, dernæst mod strandtyveri, men

- det ville han heller ikke, og endelig mod den elendige vej til annekskirken, der blev misrøgtet af beboerne, hvilket også blev afvist. »Men hvad vil De da prædike?« JPJ svarede: »Jeg vil prædike Kristus«, hvortil den gamle hoveddystende erklærede, at det nyttede ikke her. Andreassen og Andersen: En Vaartid 32, Thomas Larsen: En Gennembrudstid, IV 100 f, Vill. Chr.: Jeansson 61 f, Holt: IMs hist. 407. Den yndede historie ligner en vandreanekdote, og det er i alt fald den Vill. Chr.: Jeansson 91 gengivne anekdote om en ordveksling m/m JPJ og en baptistagent med sammenligning af fødsel og dåb; ifølge VB Annexet 1894 149 veksles disse synspunkter mellem en bonde på Randers-egnen og en baptist-agent. – Ikke uden stolthed markerer Horne-vennerne, at JPJ kaldtes »den gale præst i Horne« (Andreassen og Andersen 48); i Ubby-tiden var jo VB »den gale kapellan« (Axel Beck: Vilhelm og Ninna Beck I 125).
29. Dansk Biografisk Leksikon 2. udg. XI 1937 380 f, 3. udg. VII 1981 234. Litteraturhenv. i dette fundamentale personalhistoriske værk er her for sparsomme, og det er for ringe, at de i ny udg. ikke er ført fyldestgørende a jour. Oplysningen om JPJs medarbejderskab ved IMT er ukritisk overtaget fra S. Elvius: Danmarks Præstehistorie 1869-1884 I 136: »har medd. Præd. og andre Bidrag til Indre Miss. Tid«. Kirkeleksikon for Norden II, 1904, 599 og III. Religionsleksikon II, 1950, 298 har korte biografier. I vanlig kaotisk afskrift efter kilderne findes omtale Nedergaard I, Kbhvns stift, 1951, 414, 476 f, 481 f, 484, II, Roskilde Stift, 1954, 29, 342, 343, III, Fyns stift, 1956, 223, 596, V, Aalborg stift, 1959 352 ff.
30. Vill. Chr.: Jeansson 13 f. Ud over dette værk, baseret på de antagelig bedst opnåelige kilder i tiden, men desværre lidt for ukritisk, findes den mest nuancerede (og let kritiske) skildring nok i Thomas Larsen: En Gennembrudstid IV 99 ff.
31. Bortset fra ansøgninger til præsteembeder i Kultusministeriets arkiv, RA, foreligger intet skrevet med JPJs egen hånd, men der forekommer en del afskrifter af breve og trykte brevbrudstykker. Villads Christensen har (før 1929) kendt »en Mængde Kollegiehefter indeholdende Forelæsninger over de forskellige teologiske Fag«, beroende hos hans slægtning, pastor E. T. J. Westrup, Tirsted-Vejleby (Vill. Chr.: Jeansson 18 f); disse ting er ikke fundet. – Det ældst kendte brev er omtalt Vill. Chr.: Jeansson 31, JPJ til Chr. L. Nielsen ved dennes ansættelse som kapellan i Søborg sogn okt. 1864. Det må have hørt hjemme i Lundsgaard Nielsen-familiens private brevarkiv (se nedenfor). – Breve fra JPJ til pst. R. W. Assens, fra omkr. nytår 1877/78, har været Villads Christensen i hænde før 1946, hjemmehørende i en brevsamling i slægten Assens' besiddelse (Vill. Chr.: Sognepræst R. W. Assens' Liv og Virke og Vækkelsen i Græsted, Hjemliv og Trosliv XIV, 1946, 12 f, 40 ff); denne åbenbart meget værdifulde samling er ikke fundet. – Emil Steenvinkel har (før 1925) haft til rådighed en samling breve med tilhørsforhold til ovennævnte C. Nielsen, JPJs nabokollega, præst i Søborg; Steenvinkel citerer breve fra C. Nielsen, bl.a. et brev til JPJ, antagelig fra 1878 (Emil Steenvinkel-Svendsen: Kirkeminder og Præsteliv. Søborg-Gilleleje Menigheders Historie gennem 700 Aar. 1925 58, 60, 61 f). Også M. Raaschou-Nielsen: Minder fra Provst, dr. phil. Chr. L. Niensens Hjem, Grundtvigske Hjem i det 19. Aarhundrede (udg. af Holger Begtrup) III, 1931, 56 omtaler en pakke breve fra Nielsen til hans forlovede, bl.a. om hans meget positive syn på VB og IM i Søborg og Tikøb-tiden. Samlingen er ikke fundet. – Fra rejseårene er et par brevberetninger nødtørftigt parafraserede IMT 1868 545 ff og 1869 154 ff. – Nylig opdukket er et langt, i passager traktatpræget, brev skrevet i Horne til missionsvenner i Odense, udateret, men sikkert fra foråret 1872, da vækkelsen i Horne var i udbrud; der er tale om en noget ubehjælp-

- som afskrift, men indholdet er uden for al tvivl et ægte JPJ-brev og kan betragtes som et »hyrdebrev« til den tidligere Odense-menighed. Brevet tilhører Aksel Møller, Horne, og er fremdraget af cand. mag. Anne-Lise Schou: Indre Missions betydning for Ydre Mission i Vendsyssel o. 1870-1920. Maskinskrevet afh. 1985 175. Fotokopi tilstillet mig. – Asschf.-H.: Fra Vendsyssel I aftrykker 1) 24 ff et rejsebrev fra Luzern 13.07.1874 til »Kjære Ven« (se også Andreassen og Andersen: En Vaartid 58 og Vill. Chr.: Jeansson 103), 2) 26 ff et rejsebrev med tilføjjet svar på et religiøst problem, dat. 25.07.1874 til »Min kjære Ven!« (også Vill. Chr.: Jeansson 103 f), 3) 30 ff dat. Førsløv 06.09.1878, til »Min kjære Ven!« [=Niels Peter Bæk, Horne] (også Vill. Chr.: Jeansson 106 ff), næsten identisk med det såkaldte »hyrdebrev«, der i fuld længde og i det hele taget sikrere afskrift er gengivet H. I. F. C. Matthiesen: En Sognepræst. Nogle Træk af Præsten A. Busch' Liv og Virke, 1931, 79 ff, og Nedergaard V 352 ff. – Vill. Chr.: Jeansson 86 ff brev dat. Førsløv 03.09.1878 fra JPJ til »Kære Rousseau« og underskrevet »Eders trofaste Broder og Svoger«.
32. Vill. Chr.: Jeansson 16.
33. A. C. P. Linde: Meddelelser angaaende Kjøbenhavns Universitet, den polytechniske Lærestalt, Sorø Academie og de lærde Skoler med dertil hørende Réalundervisning i Kongeriget Danmark for Aarene 1849-56, 1860, 432.
34. Vill. Chr.: Jeansson 18 f.
35. A. C. P. Linde: Meddelelser angaaende Kjøbenhavns Universitet etc. for Aarene 1857-63 325: Filosofikum sommer 1857, 342: Hebraikum vinter 1859, 345: latinprøve for teologer sommer 1861, 355: cand. teol. 29.06.1863 med et smukt Laudabilis.
36. De flg. oplysninger er fra ordinationsvita som citeret i Vill. Chr.: Jeansson 19 ff. Vitaprotokollen må være bortkommet siden 1929. Landsarkivet for Sjælland m.m. oplyser 05.12.1985, at man har modtaget arkivmateriale fra Københavns stift frem til 1922 ved en aflevering i 1980, men har ingen vitaprotokol mellem 1856 og 1899. Københavns stifts bispekontor henholder sig ved personlig henvendelse til, at alt er afleveret til Landsarkivet. Men jeg har personlig foretaget afskrift af vitæ så sent som omkr. 1970 fra 90erne, og de manglende vita-protokoller efterlyses herved.
37. S. Elvius: Danmarks Præstehistorie, 1869-84, I 136 f. Martensens ordinationstale er aftrykt i Taler ved Præstevielser holdte i Aarene 1860 til 1868, 148 ff: »I ere Jordens Salt« (Matth. 5,13-16). Her er datoen fejlagtigt opgivet som 17.04. Jfr. Vill. Chr.: Jeansson 24.
38. Jeg har oplysningen fra en ansøgning om sognepræsteembedet i Sønder Højrup-Aarslev, dateret Horne 17.04.1877, Kultusministeriets arkiv. Ansøgninger til gejstligt Embede. RA. Jfr. Vill. Chr.: Jeansson 24.
39. Vill. Chr.: Jeansson 19 f, 24.
40. VB i IMT 1878 786. Fra den lejlighed skrev VBs og JPJs bekendtskab sig.
41. JPJ selv til R. W. Assens omkr. nytår 1867/68: »Da jeg kom hertil for lidt over 4 Aar siden, var her i det mindste for Menneskeøjne at se, dødt og stille som i Graven. Kirkegang var her ikke Spor af. Vistnok var her nogle faa saakaldte opvakte, men disse, som for Størstedelen var skræmmede op af Dødssøvnen ved Lægfolk, saa ikke med synderligt gunstige Øjne paa det præstelige Embede og holdt sig borte fra Guds Hus. Desforuden manglede de fuldstændig Samfundsbevidsthed, levede i indbyrdes Uenighed, dømmende og forkættende hinanden«. Cit. (med forf.s ortografi) efter Villads Christensen: Sognepræst R. W. Assens' Liv og Virke og Vækkelsen i Græsted. Hjemlig og Trosliv XIV 40 f. – Asschf.-H.: Fra Vendsyssel I 7 citeret VB (uidentificeret kilde) for at have udtalt: »Jeanssons første kirkelige Virksom-

- hed var som personel Kappellan i Græsted. Her var alt Død«. – E. Steenvinkel-Svendsen: Kirkeminder og Præsteliv 58 taler om »de sovende Menigheder« (såvel i Græsted-Mårum som i Søborg). – Også Vill. Chr.: Jeansson 25 hævder, at det i åndelig henseende stod ringe til hos befolkningen i de to sogne. Men da også Luthersk Missionsforening fandt »Mørket tæt paa Egnen«, vel at mærke *efter* Jeanssons virke (Luthersk Missionsforening 1868-1943 38 f), kan vurderingen næppe kaldes objektiv. I virkeligheden drejer det sig om standardvendinger i al intern vækkelseshistorie.
42. Villads Christensen: I den gamle Græsted præstegaard gennem 175 aar, Præstegaardsliv (red. af Ernst Fr. Hansen) III, 1951, 29 ff.
 43. Forsamlinger og mormoner, 1960, udg. af Knud Banning, 79 f, citat indføjet i provst S. H. A. Raaschous oversigtlige indberetning til biskoppen af 06.08.1854. Jfr. VF I (af Kaj Baagø) 160 f (der finder andre passager i Saxtorps indberetning vigtigere end de af mig fremdragne), 178. Provst Raaschous egen vurdering af de vakte i Græsted er særdeles positiv.
 44. IMT 1877 315.
 45. Vill. Chr.: Jeansson 44, citat fra »Embedsbogen«, der på min anmodning er blevet rådspurgt af sp. Werner Dag Ussing, som dog ikke har kunnet genfinde tilførslen.
 46. C. Hostrup: Senere Livserindringer, 1893, 144.
 47. P. Madsen: Den saa kaldte lutherske Missionsforenings Retning og Virksomhed, DKT 1880 262 (og pjecen: »Bornholmerne« eller den saakaldte lutherske Missionsforening, 1886, 16), jfr. H. G. Saabye: Om Sekterne i Danmark, 1884, 242 f, der direkte henfører P. Madsens udtalelse til Trandberg og Jeansson. Saabyes henvisning til DKT 1880 252 er forkert.
 48. Fr. Zeuthen til Skat Rørdam 16.10.1880, aftrykt Johs. Gøtzsche: Frederik Zeuthen, 1927, 183.
 49. Villads Christensen i Præstegårdsliv III 53.
 50. JPJ til R. W. Assens omkr. nytår 1867/68: Det falder ham svært at gøre sig »fortrolig med Tanken om at skulle nu snart gaa bort fra et Sted, hvor jeg har været Vidne til det dejlige Syn, at mange har hørt Vorherres Livsord, er gaaet ud af Graven, har begyndt at gnide Dødssøvnen af Øjnene og at spørge efter Vejen til Himmelhjemmet«. Han trøster sig dog med, at »Herren vil bruge en anden Røst, fordi han behøver en anden Naadegave. Det er ikke saa meget Vækkelsens Naadegave, der gøres Behov, men snarere Gaven til at styre de oprørte Bølger og lede Bevægelsen ud af Sværmeriet ind i Ædruelighedens faste Spor«. Cit. (med forf.s ortografi) efter Villads Christensen i Hjemliv og Trosliv XIV 41 f. – JPJs tanker herom er ikke originale, men minder påfaldende om de overvejelser, VB efter forflyttelsen til Ørum-Ginnerup 1866 gjorde sig om mulighederne for den menighed, han havde efterladt i Uby og omegn, IMT 1867 386 ff. Det hedder f.eks. s. 388: »allevegne, hvor der er skeet en saa stærk Vækkelse som i Uby, der maa der ganske vist komme en Tid, da det maa siges: nu er Opvækkelsestiden forbi paa det Sted, og Opvækkelsesordet har virket der, hvad det kan virke; hvad der har villet lade sig vække, er nu vakt; og nu gjælder det om at pleje om det vakte Liv, med Skjønsomhed at tage vare paa alle de Farer, der true Menigheden, med Varsomhed at rette paa alle de Skjævheder, som hænger ved de Opvakte, med Kjærlighed at holde sammen paa Guds Børn, at ikke Samlivet skal splittes ad«. I Uby var faren dog ikke det, som JPJ kalder »sværmeri«, men grundtvigianisering.
 51. Cit. efter Villads Christensen i Hjemliv og Trosliv XIV 42. Udtalelsen af Chr. Møller om præsterne minder om, hvad Chr. L. Nielsen skriver i sin lille bog Om den

- nye saakaldte »evangeliske« Forkyndelse, 1870, 5, 17, 19. Nielsen har selv hørt Møller erklære, at »der er ikke een Præst i Danmark, som veed, hvad Christendom er«.
52. Luthersk Missionsforening 1868-1918, 1922, 73 ff. Jane Jørgensen spørger JPJ om betydningen af Jesu ord: »at mange skulde søge at komme ind og skulde ikke komme« [Luk. 13.24] og får svaret »Det har Gud aldrig ment, hvad han der har sagt«. Svend Henriksen spørger pastor Chr. L. Nielsen på kirkegården efter afskeds-gudstjenesten i Søborg kirke: »hvad skal en ødelagt Synder gøre for at faa sin Sjæl frelst?« Hertil svarede præsten intet, men vendte sig fra ham, idet han sagde: »Ja, Farvel, Svend Henriksen!« og deslige.
53. Chr. L. Nielsen: Den saakaldte evangeliske Christendom i Nordsjælland, AKT 1870 157 ff er, i al korthed, en fortrinlig kilde til Luth. Missionsforenings ældste historie. Samme: Om den nye saakaldte »evangeliske« Forkyndelse. Et Par Ord henvendte navnlig til Tikjøb Pastorat, 1870, hævdes udgivet på foranledning af P. C. Trandberg (Karl M. Kofod: Den bornholmske Vækkelsespræst P. C. Trandberg 207). Bogen gav anledning til den første offentlige konfrontation m/m Luth. Missionsforening og IM: VBs anmeldelse af Niensens bog IMT 1870 331 f, [Chr. Møller]: Et Gjenmæle i Anledning af Pastor Niensens Angreb paa den Sag, som han kalder »en ny Forkyndelse«, 1870, anmeldt af VB IMT 1871 157 ff. Chr. L. Nielsen har også præsteret det eneste grundige teologiske arbejde på dansk om C. O. Rosenius, nmlg en anmeldelse i Theologisk Tidsskrift 1872 663 ff af Hemmeligheder i Lov og Evangelium.
54. Luthersk Missionsforening 1868-1918 79, 74 f.
55. Assens til sin hustru, forår 1868, cit. i Villads Christensens art. om R. W. Assens i Hjemliv og Trosliv XIV 53.
56. Sst. 45 ff (Assens i breve til hustruen).
57. Vill. Chr.: Jeansson 43, 45, 64 f, Holt: IMs hist. 406.
58. Chr. L. Nielsen mente 1867 at vide, at Bache søgte afsked »vistnok af Ærgrelse over Jeanssons megen Iver i kirkelig Henseende«. Brev cit. efter E. Steenvinkel-Svendens: Kirkeminder og Præstelig 60.
59. Oplyst E. Steenvinkel-Svendens: Kirkeminder og Præstelig 61. Endnu i pinsen (15.-16. maj) 1868 var JPJ åbenbart i Søborg. – Iflg. Villads Christensen i Hjemliv og Trosliv XIV 53 fortæller Assens hustruen: »Da det slog fejl for ham med at komme til Tikøb, og saa mange af dem, som synes her i Sognet at være opvakte ved hans Prædiken, slutter sig til Møller, og at han nu staar foran nye Forhold, og navnlig dette at han har faaet Opfordring til at stille sig i Spidsen for en antigrundtvigiansk Frimenighed i Næstved og Omegn, har tilsammen virket stærkt paa ham«. – L. Blauenfeldt: Den indre Missions Historie, 1912 119 vil vide, at JPJ en kort tid vikarierede for sognepræsten i Nibe; det kan kun have været i februar-marts 1868.
60. IMT 1867 539.
61. IMT 1868 316.
62. LAF. Foreningsarkiver. Fyns nordlige Konvent 1809-1907.
63. Året før havde JC arbejdet ihærdigt på at få IMs efterårsmøde henlagt til Odense, for »her ligeoverfor Grundtvigianismen kunde det være ønskeligt at vise, at den indre Mission bæres af en Menighed«. Til VB 29.08.1867, V&S 146, jfr. sst. 149.
64. R. A.: Sekteriske Bevægelser i Odense, AKT 1870 117 ff.
65. C. F. Rønne: Fra Pastor Jeansson, IMT 1869 154 ff.
66. I. C. A. Carlsen-Skiødt: Aandeligt Liv i Odense og paa Nordfyn, 1933, 167 ff: »No-

- get af det bevidste Trosliv, som i vore Dage findes i Nordfyn, kan føres tilbage til Jeanssons Møder«.
67. IMT 1868 546.
 68. IMT 1869 155: »Mine Nerver ere blevne i høj Grad angrebne, og Søvn faaer jeg i Regelen kun ved søvndyssende Midler«. JC (til VB 04.02.1869) fandt, at »Jeansson bærer sig rent forkert ad. Han har paa en Rejse paa Sjælland holdt 21 Møder i 23 Dage (...) Han er aldeles karakterløs overfor Lægfolks Plagerier om Møder«. V&S 168. 1870 måtte han »standse hele sin Virksomhed i nogle Maaneder, medens han søgte at finde Hvile og Kræfter ved en Udenlandsrejse«, VB i IMT 1870 530. Også det foregående år havde han været udrejst, sammen med JC i Rom, JC til VB 26.02.69, V&S 169 og JPJs ansøgning 29.01.73 om Ørsløv-Bjerre sogne (RA, Kultusmin. arkiv). Både 1869 og 1870 søgte JPJ embede (sst.).
 69. IMT 1868 547, 1869 154. Erindringen herom må have holdt sig. Carlsen-Skiødt: Aandeligt Liv i Odense og paa Nordfyn 102: »I Aarene 1900-01 var Provst, senere Biskop i Ribe, Gabriel Koch, Sognepræst ved Vor Frue Kirke (...) og i den korte Tid, han fik Lov at tjene ved Kirken, var Tilstrømningen til Gudstjenesterne saa stor, at der ofte næppe var en Staaaplads i Gangene. Det var næsten som i »Jeanssons Dage«.
 70. Rønne IMT 1868 546 f, VB sst. 1870 529, VB: Erindringer 139. Så vidtgående beføjelser til en præst uden fast embede kan næppe være tildelt JPJ uden om biskoppen, og Rønne fremhæver da også, at alt sker med biskoppens samtykke. På min anmodning har den arkivvante cand. mag. Henrik Møller, Odense, gennemgået bispearkivets brevbøger for tiden 1.9.1868-1.6.1869 uden at finde hjemmel for ordningen.
 71. R. A. i AKT 1870 120. – VB: Erindringer 138 f.
 72. Vedr. brevets proveniens se note 31. – I belæringen anes som baggrund Anti-diabolus (= Chr. Møller): Er Daabspagten Veien til Himmelen eller er Kristus Veien? 1867, samt (Chr. Møller): Om Guds Vrede, 1869. – Kan Chr. Møller tænkes at have »forfulgt« JPJ efter sin succes i Græsted? AKT 1870 120 oplyser R. A., at »Møller fra Bornholm har ogsaa sidste Efteraar besøgt Byen [Odense] og holdt en Række Forsamlinger«. Og næppe havde JPJ sammen med VB været i Skjern (forår 1871, IMT 1871 682), før også Møller holdt sit succesrige indtog dér, L. Petersen: To Hundrede Aars Trosliv. Af Skjern Sogns Historie, 1926, 94.
 73. DKT 1869 13 f.
 74. Rønne i IMT 1869 155, VB sst 1870 401 f, 403, 529 f, 537 ff, sst. 1871 673 f, 681 ff.
 75. Således marts 1874 Sønder Højrup-Aarslev, Fyns stift (42 og 105 underskrifter), 01.05.75 Fruering-Vitved, Århus Stift (224 underskrifter; et »modskrift« [med margin-påskrift: »Venstre-Grundtvigianere«] samlede kun 47 underskrifter): »Pastor Jeansson er med sin velsignelsesrige Virksomhed i den indre Mission, ogsaa ved Møder i denne Egn, – og da navnlig ved Indvielsen (i forrige Aar December Maaned) af et til indre Missionsmøder bygget og indrettet Forsamlingshus paa Fastrup Mark i Vitved Sogn (her i Pastoratet), – bleven mange af os bekjendt som en meget begavet og nidkjær kristelig Præst« (RA. Kultusministeriets arkiv. Ansøgninger). – Om indvielsen af Fastrup Missionshus, det første på landet, se IMT 1875 653 f.
 76. IMT 1873 327 ff, (1874 ingen rejseberetninger), 1875 633 ff, 737 ff, 1877 311 ff, 1878 264 ff., – VB skrev 25.10.1866 til JC om nabopræsten E. Langhoff, Lyngby-Albøge: »han er med ved alle Møderne og spiller herlig anden Violin«, V&S 129.

77. Fra brevet til Odense-menigheden (proveniens se note 31): »det der her er sket i den korte Tid er den største Forandring jeg i mit Liv har været Vidne til; thi ikke vil jeg tale om, at Kirkerne er fulde, propfulde, saa ofte Folk kaldes sammen; men her er Gud være evig lovet og takket sket en stor Opvækkelse. Et Aandens Pintseveir er gaaet hen over den hele Egn, ikke alene her i Pastoratet, men trindt omkring paa Grændserne (..) O hvor her dog er yndigt at være nu, det er som et helt nyt Sted. Onsdag Formiddag holder jeg Gudstjeneste i den ene Kirke Kl. 10 og i den anden Kl. 6 Aften. Fredag Aften holder jeg Forsamling enten i en Gaard her i Pastoratet eller i et af de omliggende Sogne. Munden er bleven lukket op og kommen godt paa Gang for dem der har funden deres elendige Synderhjærte«. – Om antallet af ansøgninger se RA. Kultusministeriets arkiv.
78. 1903 skriver sp. Axel Løwe om Horne-Asdal pastorat: »I kirkelig Henseende har der i en betydelig Aarrække bestaaet et godt Samarbejde mellem Præster og Lægfolk af den indre Missions Retning, hvorved der gennem en vidt forgrenet Virksomhed er vakt og bevaret en betydelig levende Menighed, der samler sig om Kirken og dens Naademidler (..) Hverken de andre Retninger indenfor Folkekirken eller Sekterne har nogen Tilslutning i Sognene. Dog skal jeg ikke undlade at bemærke at Størstedelen af den ikke kristelig vakte Part af Befolkningen holder sig fuldstændig borte fra Kirken og dens Liv«. Landsarkivet for Nørrejylland, Aalborg stifts bispearkiv. Sogneindberetninger 1903. (Nyeste aflevering).
79. IMT 1884 97 ff og 108.
80. Asschf.-H.: Fra Vendsyssel I 9 f, 10 (cit. af en samtidigs erindring, måske den mand der aldrig før havde hørt en sådan prædiken). – Andreassen og Andersen: En Vaartid 34.
81. Vill. Chr.: Jeansson 98 f. Vill. Chr.s opdagelse gælder IMT 1869 (386 ff): stykket 387 linje 37 – 391 linje 7.
82. Aftrykt IMT 1866 97 ff under titlen: »Hvad vil jeg, og hvem er jeg?« over Matt. 4,1-12. JC, der blev indsat samme dag i Ryslinge kirke, skriver til VB 16.03.1866: »Det var en drøj Prædiken, du begyndte med i Ørum«, V&S 116.
83. VB: Nyt og Gammelt, 5. Opl. 1913 (20 ff): 21, 24 (to stk.), 26.
84. VB: Nyt og Gammelt (351 ff): 358 f.
85. JPJs tiltrædelsesprædiken kan sønderlemmes på følgende måde, idet I=VBs tiltrædelsesprædiken i Ørum IMT 1866 97 ff, – II = VBs prædiken over 1. kor. 1,23-24, IMT 1869 387 ff, – III = VB: Nyt og Gammelt (5. opl. 1913), 3. søndag i advent, 20 ff, – IV = Sst. 2. pinsedag (Ap. Gern. 10,42-48) 351 ff. – JPJs tekst anføres før lighedstegnet, og på 1. side begynder linjetallene med selve prædikenteksten: 98, 2-4 = I 98, 2-4; 98, 4-17 = uidentificeret; 98, 17-99, 29 = I 98,4-99, 27; 99, 32-100, 8 = III 21, 8-25; 100, 9-17 = uidentificeret fyldestof (måske med vendinger fra III 21 og II 391); 100, 17-103, 33 = II 387, 37-391,7 (påvist af Vill. Chr.); 103, 34-104, 26 = III 24, 5-35; 104, 26-105, 36 = uidentificeret (om anfægtelse i forbindelse med hedningemission); 105, 36-106, 2 = III 24, 25-29 (ikke helt ordret); 106, 2-19 = uidentificeret; 106, 19-21 = III 26, 6-8; 106, 21-24 = uidentificeret; 106, 24-27 = III 26, 14-18; 106, 28-107, 19 = uidentificeret stykke om den nyvaktes trosglæde og den modnere kristnes anfægtelser; 107, 20-108, 14 = IV 358, 23-359, 17. – I de små uidentificerede stykker kan skjule sig omskrevne lån fra III, eller den mulighed foreligger, at III har foreligget i en ældre trykt gengivelse, som afviger fra postilleteksten, men som jeg i så fald ikke har kunnet finde.
86. IMT 1885 257 ff.

87. Den er fundet i: *Indre Missions Prædikenbog*, red. af F. H. Koed, 1889, 389 ff. – *Fra de gamle Stier*, red. af Asschf.-H., 1907, 19 ff. – Vill. Chr.: Jeansson, 1929, 122 ff.
88. Vill. Chr.: Jeansson 100.
89. *Kilderne er I: V. Birkedal: Synd og Naade (1848-49) 5. opl. 1869. – II: VB i IMT 1867 465 ff. – III: VB: Nyt og Gammelt (1869) 5. opl. 1913. – IV: V. Birkedal: Naadens Sorg og Sorgens Naade 3. bd. 1857 118 ff. – V: N. G. Blædel: Prædikener paa Kirkeaarets Søn- og Festdage, 1864, 516 ff, alle over Mark. 7, 31-37. Efter samme principper som i note 85 anskues lånene og den anvendte teknik på følgende måde: 258, 1-24 = I 706, 4-26; 258, 25-30 = II 466, 1-6; 258, 30-259, 9 = III 479, 1-19; 259, 10-15 = I 706, 26-31; 259, 15-38 = IV 122, 11-32; 259, 38-260, 11 = I 707, 23-34 (jfr. V 521, 9-16); 260, 11-17 = II 466, 7-13; 260, 18-25 = I 708, 32-709,3; 260, 25-30 = IV 123, 6-11; 260, 30-34 = I 709, 3-6; 260, 34-261, 24 = IV 123, 11-124, 6; 261, 25-27 = II 466, 13-16; 261, 27-32 = I 709, 10-15; 261, 32-262, 31 = II 466, 17-467, 18; 262, 31-263, 16 = V 523, 10-524, 4; 263, 18-35 = III 482, 3-24; 263, 35-265, 11 = II 467, 19-468, 37; 265, 12-266, 27 = III 479, 27-480. 34 (næsten ordret); 266, 28-267, 10 = II 469, 4-28; 267, 10-27 = III 481, 21-482, 2; 267, 27-269, 16 = II 469, 29-471, 19; 269, 16-33 = I 715, 30-716, 7; 269, 33-270, 5 = I 716, 29-717, 3; 270, 5-271, 7 = II 471, 19-472, 22; 271, 8-12 = I 717, 8-12; 271, 12-272, 4 = uidentificeret.*
90. At Blædel: *Prædikener 521* anvender samme træk i samme sammenhæng og med lignende ord, omend helt anden sætningsbygning, kunne tyde på, at også han har kikket Birkedal over skulderen ved prædikenforberedelsen.
91. IMT 1869 382.
92. *Brudstykke af det unægtelig interessante brev aftrykt Emil Steenvinkel-Svendsen: Kirkeminder og Præstelig 61 ff; har åbenbart hørt til den brevsamling i familien Lundsgaard Nielsens besiddelse, som forf. har haft adgang til, formentlig en brevbogskopi eller kladde.*
93. C. Hostrup: *Senere Livserindringer, 1893, 149*, bekræftes, at Jeansson som kapellan i Græsted »fik det mærkelige Indfald at indbyde mig til at deltage i et af de gudelige Møder, han af og til holdt en Sommer-Eftermiddag i Skoven, og jeg talte saa dér sammen med ham og en ganske almindelig Kolportør«. – Steenvinkel-Svendsen, a.a. nævner *Lemvigh Skov* som mødestedet; den har jeg ikke kunnet lokalisere i Nordsjælland.
94. IMT 1884 108.
95. Asschf.-H.: *Fra Vendsyssel I 16 ff.*
96. Vill. Chr.: Jeansson 89 f. Også Bartholdy erkendte åbent pionerens uselvstændighed som prædikenskriver: »Ven af og stærkt paavirket af Vilhelm Beck, hvis Prædikener han kunde holde, saa Tilhørerne omvendte sig og aldrig glemte dem«, Chr. B-y i Ill. Rel. Leksikon II 298.
97. Asschf.-H.: *Fra Vendsyssel I 6 f* efter mundtlig gengivelse ved et af JPJs »aandelige Børn«.
98. VB: *Nyt og Gammelt, 5. udg. 1913 618 ff.*
99. Jens Thybo: *Kun god er Gud. Skildringer af Menighedslivets Opvaagnen i Thy, I, 1923, 35.*
100. IMT 1869, 321 ff (Mark. 2,1-12).
101. Landsarkivet for Nørrejylland. Aalborg stifts bispearkiv. Beretning om Kirkevisitationer 1873 fol. 467. Fotokopi stillet til min rådighed af cand. mag. Anne-Lise Schou, Aalborg.
102. IMT 1868 465 ff: *Hvad tykkes Dig om Kristus?*

103. IMT 1869 625 ff: Hvad tykkes Dig om Kristus?
104. IMT 1872 753 ff: Hvad tykkes Eder om Kristus, hvis Søn er han?
105. Disposition: IMT 1868 a) s. 466-470, b) s. 470-471, c) s. 471-473. Slutning 473-475.
106. Andreassen og Andersen: En Vaartid 101 f.
107. Vill. Chr.: Jeansson 95.
108. A. Fibiger: Guds Vandringsmænd. Rids og Profiler af nogle Arbejdere i Guds Rige, I, 1930, 66 f.
109. VB: Erindringer 70 f.
110. J. Steen: Et Liv under Guds Naade, I, 1931, 67. Steen var vidne til ordskiftet; det er altså ingen vandrelegende.
111. Asschf.-H.: Naade over Naade (erindringer), 1930, 37.
112. IMT 1877 221 f. – Erindringer 55 beretter VB, at han som ung havde svært ved at prædike, gik i stå i forberedelsen og »greb saa til at læse en Prædiken af Martensen eller Birkedal, men naar det var en god Prædiken, som havde fæstnet sig hos mig, kunde jeg ikke rive mig løs fra den, og Andres Prædikener vilde jeg ikke holde«. En gang satte han sig i stedet til at læse Charles Dickens: *Pickwick-Klubben* og lo gang på gang ad de grinagtige situationer; »jeg lagde Bogen, og mine Tanker vare komne i Bevægelse, det standsede aandelige Maskineri var kommet i Gang, min Sjæl var fuld af Alvorstanker over den Text, jeg skulde prædike over, og nu gik det let«.
113. At der eksisterede kolportagelister allerede dengang, er givet, men det er ikke lykkedes at finde dem så langt tilbage. Oplysningen om censur af de grundtvigske forfattere er sekundær, men ikke utroværdig. Pauline Worm: Den indre Mission under Vilhelm Beck, 1868, 19 og 23 lader skinne igennem, at følgende værker ikke var på listen: Grundtvig: *Søndags-Bog* (vel 2. udg. 1859-60), Birkedal: *Synd og Naade* (flere opl. siden 1848-49) og K. F. Viborg: *De fire Evangelier* (1863). – Jac. Holm. Den blinde Evangelist Jens Sørensen Dyrholm, 1884, 34, mener at vide, at skilsmissen mellem Dyrholm og IM 1865 bl.a. skyldtes, at han ikke fortsat kunne få lov at kolportere »Bøger og Skrifter af Birkedal og andre, som tilhørte den kirkelige [dvs. grundtvigske] Retning«. Rønnes korrespondance med Dyrholm om udtrædelsen indeholder dog intet specifikt herom.
114. Brevet til Odense-menigheden, antagelig fra forår 1872. Jfr. til Niels Peter Bæk, Horne, 06.09.1878: »Men der gik Dage, og der gik Uger, indtil Opsættelsen [af at skrive svarbrev] snart vilde have slaaet den sidste Mindelse ihjel, og jeg fik dyppet den træge Pen«. Senere hedder det dog: »Saa langt et Brev har jeg sjældent skrevet i mine Dage, skjøndt jeg er en vidtløftig Karl, naar først jeg faar Mund eller Pen paa Gang«. Om brevenes proveniens se note 31.